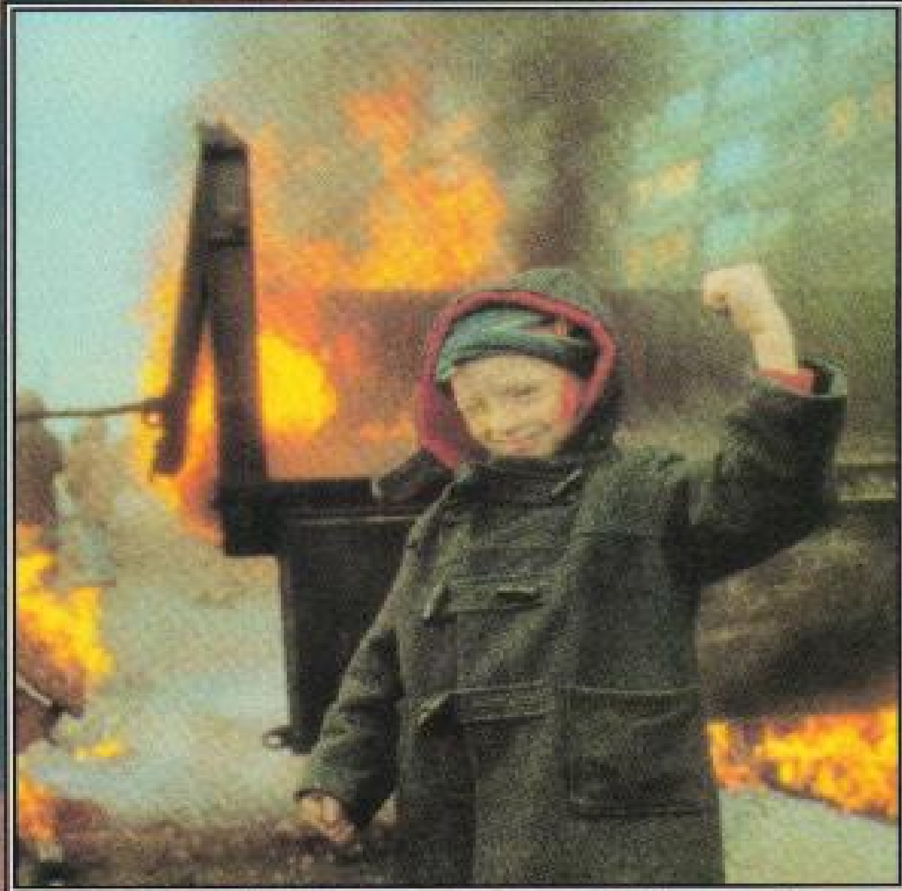
İç Savaş Manzaraları

Hans Magnus Enzensberger

İLETİŞİM

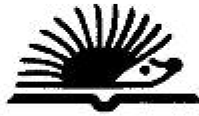

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

İç Savaş Manzaraları

Aussichten auf den Bürgerkrieg

ÇEVİREN *Ersel Kayaoğlu*

i l e t i ş i m

İletişim Yayınları 346 • Bugünün Kitapları Dizisi 33

ISBN 975-470-483-X

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Hamit Öğünç
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

içindekiler

Yalnızca barbarlar kendilerini savunabilir.

Nietzsche

Önsöz

Nesnel dediğimiz dil ve yaklaşım, –konu/sorun bizim üzerimizden tanımlanmış olsa dahi– nedenleri bizim ötemizde arayan –ve bulan– bir açıklama tarzıdır. Duygulardan, değer yargılarından arındırıldıkça mükemmelleşeceği –dolayısıyla "doğru"yu ifşa derecesi artacağı– varsayılan o nesnel yaklaşımla Enzensberger'in bu kitapta ele aldığı durum üzerine yazılmış olsaydı; herhalde "açıklanır" ve "anlaşılır" kılmayı başardığı oranda, o durumu normal karşılama ihtimalimizi de yükseltmiş olurdu. Çünkü o bize bireysel –hattâ çoğu kez toplumsal– iradelerimizden bağımsız olarak işleyen ve inançlarımız, değerlerimiz ne olursa olsun belirleyiciliklerini teslim etmemiz gereken "neden"lerden, bunların oluşturduğu bir zorunluluklar ağı ya da zincirinden söz eder. Konu/sorun ve durum o neden ve zorunlulukların bir fonksiyonu olarak algılanır, "açıklanmış" sayılır. Böylece bizden değil, bizi çevreleyen o nedenler/zorunluluklar ağından kaynaklanan bir sorun buluruz "karşımızda".

Oysa Enzensberger, gerçi bize bir durum anlatıyor ama, bu hiç de sorunu dışımızda görmemize yol açabilecek bir anlatı değildir. Tam aksine sorun, bizden başka bir nedenin sözkonusu edilemeyeceği bir duruma ilişkindir. *İç Savaş Manzaraları* içinde olduğumuz bir hal, karşısında ne yapacağımızı düşündüğümüz bir "şey" değil, bizatihi kendi varoluşumuzun resmidir. İnsanlık durumumuzun bu eskizlerinde, inançlarımız, değer, beklenti, duygu, güdü, zaaf ve yetilerimizi ağırlıklı olarak nasıl yönlendirmiş ve ilişkilendirmiş olduğumuza dair keskin hatırlatmalarla çizilen portre, tek tek hepimize aittir. Enzensberger, hem nedeni hem sonucu olduğumuz bir süreçten sözediyor.

Ama manzaralar o denli ürkütücüdür ki; kendi şahsi portresinde, görünümünde bunların bir kısmının yansısını görmeyen biri, bu karamsarlık verici resimlerin "başkalarına ait" olduğu gerekçesine hemen sarılıverir. Örneğin Batı –ya da post-endüstriyel– toplumların mensupları, kendi dünyalarının dışındaki toplumları kasıp kavuran etnik, dinsel, mezhepsel çatışmaların, iç savaşların "onlara ait/özgü" bir sorun olduğunu

söyleyebilir; Enzensberger'in kendi toplumlarına ilişkin çizdiği iç savaş manzaralarının hem abartılı olduğunu hem de "onlarınki" ile aynı kategoriye sokulamayacağını iddia edebilir. Böylesi bir iddiaya yaslanabilecek tipik bir post-endüstriyel toplum üyesi, Enzensberger'in sözünü ettiği holiganizm, yabancı düşmanlığı, kurban(lar)ıyla özel bir sorunu olmayan "sıradan" görünümlü kişilerin, duyarsızlığa dönüşmüş bir yoğun nefret birikiminin dışavurumuyla işlediği cinayetlerin yaygınlaşması gibi olguların "marjinaller" alanına ait olduğu, dolayısıyla da (post) modern toplumu ve onun tipik insanını anlatmadığını öne sürebilir. Dolayısıyla onun gözünde hem postmodern toplumların dışındakiler hem de postmodern toplamların iç periferisindeki marjinaller, "tutunamayanlar" kitlesi "ötekiler"dir. Kendisi ile onları aynı kategoride sayması, hele aktörü onlar olan manzaralarla çizilmiş bir resmin kendisine (de) ait olduğunu kabullenmesi "doğru" olmayacaktır.

Etnik ve dinsel kimliklere sarılmayı, kutsal veya yüceltilegelmiş bir "öz"e sahip çıkma olarak kabul edenler, hele o "öz"ün bastırılmış olmasından doğan bir "hak"sızlığı giderme adına hareket ettiklerini savunuyorlarsa; bu hareketleri ile bir iç savaş durumu oluşmuş olsa bile; bu durumun holiganlık vb. olguların yaşandığı durumla aynı kefeye konmasını da "doğru" bulmayacaklardır. Hemen tümü de postmodern toplumların salt "maddiyatçı" oluşunu vurgulayan bu kutsal/öz'e dayalı kimlik hareketlerinin tek tek her birinin indinde çok daha belirtik bir "ötekiler" kategorisi vardır ve –giderek daraltılmaya açık, eğilimli– "kendi" tanımlarının dışında kalan tüm dünya "ötekiler"dir ve kolayca sürüklendikleri o son analiz noktasında kendilerinden başka *insan* da yoktur.

O halde ilk soru: Enzensberger, Rwanda'daki etnik katliamla, New York veya Berlin'deki gençlik çetelerini, Afganistan'daki aynı din ve mezhepten grupların sonu gelmez çatışmaları ile Solingen'de evleri içindeki insanlarla yakan neo-nazi timlerini, (pekâlâ sözünü edeceği) Japonya'daki metroya zehirli gaz salan tarikat ile Liberya'daki herkesin herkesle savaştığı o "sürreel durumu", sıcak evlerinde en kanlı "reality show"lara rating rekorları kırdıran "tuzu kuru" seyirciler yığını ile Cezayir'deki savaşı, bir süpermarkete otomatik silahla girip beş on kişiyi öldüren postmodern toplumun yeni tür katilleri ile (bizden de örnek olsun) televizyonda öldürülen PKK'lı sayısının o gün "ortalama"nın çok üstünde olduğunu

işittiğinde “işlerin iyiye gittiğine” benzer bir ferahlama duyabilen tipik Türk vatandaşını aynı tabloya yerleştirdiğinde, buna işte resmim bu diyebilecek, bu hale mi geldim deyip sarsılacak insan, salt bir kurgu mudur?

Çok değil iki yüz yıl önce aradaki mesafeler, ilişkisizlik, apayrı tarih, kültür ortamlarında yaşanmış olmaktan gelen farklılıklar nedeniyle insan soyunun her bir parçasının diğerlerini “öteki” sayabilmesi daha da mümkündü. Daha da, çünkü aynı coğrafya ve kültür içinde oluş halinde de “ötekiler” vardı. Oysa mesafeleri ilişkisizliği giderek azaltan, ortak kültür öğelerini arttıran şu son iki yüz yılın sonunda bırakın “ötekiler” kategorisinin silinmesini, “öteki”ne karşı çok daha yüklü ve soğuk bir nefret, fütursuzca imhasına hazır bir duyarsızlaşma noktasına varmış görünmekteyiz. Dolayısıyla o iki yüz yılın başlangıcında evrensel bir insan tanımı yapan ve o tanımın altında tüm insanlığın buluşacağını öngören bir “iyimserlik” üzerine kurulu ideolojilerin artık “hükümsüz” olduğu kanısının bu denli yaygın oluşu da bu yüzden. Bunları dikkate aldığımızda; Enzensberger’in çizdiği “iç savaş manzaraları”na kendi portresiymişçesine bakacak olan insanın sadece o iki yüz yıl öncenin “idealleri” ne sarılmaya çalışan insan(lar)dan ibaret olduğu söylenebilir. Sayıları kaçtır bilinmez. Ama giderek azaldıkları, dahası kötümserliğe sürüklendikleri de bir vakıa.

Hem azalmalarının hem kötümserleşmelerinin nedeni insan soyunun resminde sırf o savaş, nefret ve duyarsızlık sahnelerini görüyor olmaları değildir. Asıl olarak savaşı, nefret ve duyarsızlığı giderek yok edeceğini, en azından bastıracağını varsaydıkları dinamiklerin tam aksine onları çoğaltıcı bir rol oynamış olduklarını kabule mecbur olmalarından dolayı içine düşülen bir karamsarlık halidir bu. Daha doğrusu söz konusu dinamiklerin savaşı, nefreti, bencillik ve duyarsızlığı törpüleyip geriye itebilecek, belki de yok edecek yönleri, bu nitelikteki sonuçları, tam aksine yönlendirmelerin, sonuçların karşısında galip gelememiş, onlar tarafından “itilmiş”lerdir. Yani var, ama tablonun belirleyicisi değillerdir.

Enzensberger bize bunun “niçin”ini anlatmıyor. Şüphesiz ilk akla gelen ve temeldeki soru bu. Fakat bu sorunun cevabına ancak türümüzün yani “insan”ın tanımı üzerinde yeni baştan düşünmekle varabileceğimizi ima etmekten de geri durmuyor.

Burada bir noktanın altını çizebiliriz: Modern çağların başlangıcındaki hümanist zihniyet, evrensel bir insan tanımından hareket ederken, ve ideal olarak eşit, özgür ve kardeş bir insan “tipi”nin dünya ölçeğinde egemen,

geçerli hale geleceği umudunu yükseltirken, olumlu tüm insanî değerlerin varoluşumuzu belirleyeceği o ideal duruma bizi götürecek dinamiklerin işlenmesi ve yönlendirilmesi bahsinde tam bir “nesnel” yaklaşımı öngörmekteydi. Sadece doğaya değil kendimize de “nesnel” yargı ve ölçülerle bakmamızı öğütleyen pratiklerin sonuçta o idealin yeşereceği ortamı oluşturacağı varsayılmış, kuvvetle inanılmıştı buna.

İdealin ve ideali taşıyacağı varsayılan pratiğin mahiyetleri arasındaki farka –hattâ zıtlığa– dikkat çekmek istiyoruz. Onca değer, yüce inanç, sevgi, feragat, paylaşma gibi duyguları yüklediğimiz bir “ideal”i, tüm bu “öznellik”lerden arındırılmış olmasına çalıştığımız “pratik”in taşıyıcılığına yüklediğimizde sonucun “ideal”in renginde, mahiyetinde olacağına nasıl emin olabildik?

Enzensberger’in de işte bu soruyu sorar gibi olduğunu sanıyorum. Özellikle, dünyanın dört bir yanındaki “iç savaş manzaraları”ndan yaralı bir yürek ve vicdanla söz etmeye başlarken daha ilk cümlesinde savaşın bir *buluş* olduğunu söylemesi bu izlenimimi güçlendiriyor. Bu buluşumuz, yani türdeşlerimizi planlı biçimde, büyük çapta ve coşkuyla öldürmemiz, bizi canlılar arasında “istisnai” kılan yönlerimizden biri. Ama iğrenç bir istisnai oluş halidir bu diye ekliyor Enzensberger. Ve bu istisnailiğimiz bir kurala da dönüşüyor.

Bu kural, modern zamanların nesnel yaklaşımlarının “zorunluluk” dediği şeydir. Nesnel “neden”lerin kendisinden türetildiği “zemin” yani. Savaşın bir zorunluluk olduğunu, ya da zorunluluklarla açıklanması gerektiğini söyleyen yığınla bilimsel açıklamayı hatırlayalım. Oysa Enzensberger savaşın bir icat olduğunu söylüyor.

Savaşın –sonu öldürmekle de bitse– kavga etmekten çok farklı mahiyette olduğuna işaret etmek değil önemli olan. Çünkü burada, güdüsel, anlık ve çoğu kez de iz bırakmayan bir “faaliyet” olan kavganın kaynağındaki güdü, tıpkı bir hammadde olarak alınır ve ona akıl ve öteki yetilerimizle (planlama) birlikte her tür duygu ve hattâ değerlerimizi de içinde yaşayabileceğimiz bir coşku halini, yoğunlaşma hassamızı katıp karıştırırsak, yarattığımız ve yücelttiğimiz bu buluş artık canlılara ait güdü düzeyinin üzerinde, insanî vasıflarımızın arasında bir yere oturtulmuş olur. Niteliğimiz haline gelmiş, getirilmiş olur. İnsanı gerçekten ayırdeden “buluculuk” vasfının bu zemininde, savaş gibi bir buluşun mahiyeti gereği öteki buluşlarımızla beslenmesi ve sonuçta insanî ve toplumsal

varoluşumuzun bütününe sayısız çiviyle perçinlenerek onu kuşatan bir boyut haline gelmesinin yolu döşenmiş olur.

Savaşı bir zorunluluk olarak algılamamız bundandır. Ama içimize batan çivileriyle bu zırha bürünmüş olmanın acısını yüreğinde ve vicdanında duyan herkes, Enzensberger'in icat ettiğimiz savaşı bir başka icadımızla yok edebileceğimizi vurgulayan çağrısının hiç de "gerçeklerden" kopuk bir çağrı olmadığını görebilmelidir. Çünkü Enzensberger, barış yetimizin de insan soyuna özgü olduğunu söylüyor ve asıl onun insanı insan yapan aslî niteliği, yani yaratıcı vasfımızı ifade ettiğini hatırlatıyor bize.

Eğer, alabildiğine nesnelleştirdiğimiz pratiklerin egemenliğinde her insanın kendi dışındaki herkesi de nesne gibi görebildiği, dolayısıyla "düşman" ve savaş nedeni sayabildiği bir duruma geldiğimizi, "iç savaş manzaralan"nın bundan böyle daha da yoğunlaşacağını sezinliyorsak; varoluşlarımızı ören pratiklerin "nesnel" değil, tam tersine "evrensel insan"a has olumlu duygu ve değerlerin tümüyle içselleştirmenin mutlak bir ödev gibi önümüzde durduğunu da kavrıyoruz demektir.

Önümüzdeki çağ, işte bu buluşun çağı olabilmelidir.

ÖMER LAÇİNER

İĞRENÇ İSTİSNA, İĞRENÇ KURAL

HAYVANLAR KAVGA eder, fakat savaşmaz. Primatlar[1] arasında, türdeşlerini planlı biçimde, büyük çapta ve coşkuyla öldüren tek varlık insandır. Savaş, onun en önemli buluşlarından biridir; barış yapma yeteneği, muhtemelen onun daha sonraki bir kazanımıdır. İnsanlığın en eski anlatıları, mitleri ve destanları çoğunlukla cinayet ve adam öldürmekten sözeder. Savaşın göğüs göğüse yapılmasının nedeni yalnızca silah tekniğinin basitliği değildi. İnsanın, nefretini tanıdıklarına, yani en yakın komşularına yöneltmesi psişik yönden de daha fazla tatmin edicidir. Böylece iç savaş, sanki yalnızca eski bir alışkanlık değil, tüm kolektif çatışmaların birincil biçimiymiş gibi çıkıyor karşımıza. İç savaş klasik anlatımını bulduğundan bu yana ikibinbeşyüz yıl geçti; *Peloponnes Savaşı'nın Öyküsü*[2] hiç aşılamadı.

Buna karşın düşman bir devlete karşı "güdülen" devlet savaşı, görece geç bir gelişmedir. Usta bir savaşçı kastının varlığını, orduların kurulmasını ve asker ile sivil ayırımını gerektirir ve savaş, ilanından teslimiyete kadar karmaşık törenlerin oluşmasına yolaçar. Katliam, 19. yüzyılda neredeyse bir mantığa oturtuldu: bir taraftan askerliğin zorunlu hale getirilmesi ve teknik gelişmeler sonucunda savaş korkunç bir yayılma gösterdi; diğer yandan devletler, savaşlarını devletler hukuku kurallarına bağlamaya çalıştılar. 1907 tarihli Lahey Savaş Hukuku Konferansında bunlar ilk kez kaleme alındı. Bu bakış açısına göre iç savaş, kuralın istisnası, çatışmanın kuraldışı bir biçimi sayılmaktadır. Clausewitz savaş sanatına ilişkin klasik elkitabında iç savaşa dair tek söz etmez. İşe yarar bir iç savaş kuramı günümüze kadar oluşmadı.

Gerçeğin karmaşıklığı, yalnızca hukukçuların biçimsel tanımlamalarını aşmakla kalmıyor. Genelkurmaylar da, iç savaşın damgasını taşıyan yeni bir dünya düzeni karşısında çaresiz kalıyor. Öte yandan, şimdiye dek hiç mevcut olmayan bu gelişme, atavizm[3] ile tehlikeli bağlar kuruyor. Eski antropolojik sorular yeniden karşımıza çıkıyor. Hangisi daha tuhaftır:

insanın tanıdığı kişileri öldürmesi mi, yoksa hakkında hiçbir tasarımının, belki de hatalı bir tasarımının bile olmadığı bir rakibini öldürmesi mi? İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan bombardıman uçaklarının mürettebatı için düşman salt bir soyutlamaydı; bugün de hâlâ sığınaklardaki füze rampalarının başında bekleyen timler, düğmeye bastıklarında yolaçacakları olayların etkilerini hiçbir biçimde algılamamaları için, sıkı biçimde yalıtılmışlardır – o kadar çarpık bir durum ki, bunun karşısında en saçma iç savaş bile neredeyse normal görünüyor. İnsanın nefret ettiklerini yok etmesi ki, bu da genelde kendi mekânındaki rakipleri oluyor, büyük olasılıkla istisna değil, kuraldır. İnsanın en yakınlarına duyduğu nefret ile yabancılara duyduğu nefret arasında açığa çıkarılmamış bir bağlantı vardır. Nefret edilen diğer kişi, aslında hep komşu olmuş, ancak büyük topluluklar oluştuktan sonradır ki sınırların ötesindeki yabancı düşman ilan edilmiştir.

ESKİ HESAPLAR, YENİ GÜRÛH

SOĞUK SAVAŞIN sona ermesi ile birlikte, Batı'da zorla ayakta tutulan pembe tabloların da sonu geldi. *Pax atomica*'nın[4] boğucu dengesi artık yok. 1989'a kadar, nükleer silahlarla donatılmış iki süper güç uzlaşmaz bir biçimde karşı karşıya geliyordu ve bölünmüş Almanya bu karşılaşmanın düğüm noktasıydı. Bu hassas durumun neden olduğu korkular bir ölçüde unutuldu bile. Onların yerini başka korkular aldı. İki kutuplu dünya düzeninin sonunun geldiğini gösteren en belirgin işaret, şu anda dünyanın çeşitli yerlerinde süren otuz-kırk kadar iç savaştır. Bunların sayısı bile tam olarak bilinmiyor, çünkü kaosun sayıya dökülmesi olanaksızdır. Her şey, gelecekte bunların azalmayacağına, tersine artacağına işaret ediyor.

Hiç kimse bu kökten değişime hazır değildi. Kimse bir çıkar yol bilmiyor. Karşılaştığımız bu durumun, siyasetin bir biçimi olması mümkün. Bunu kavramak için geçmişteki iç savaşlara dönüp bakmak gerekiyor. Almanya, geçirdikleri arasında en ağır ve en uzun olan iç savaşın[5], etkilerinden hiçbir zaman tam kurtulamadı. Bu savaşta nüfusun üçte ikisinin yaşamını kaybettiği belirtiliyor. Fakat otuz yıl savaşları devlet güçlerince başlatılmış ve sürdürülmüştü. Yeniçağ'ın büyük iç savaşlarının çoğu için de bu geçerlidir: Amerika'nın Güneyi'nin Kuzey'e karşı, Rusya'da Beyazlar'ın Kızıllar'a karşı, İspanyol Falanj'ının Cumhuriyetçiler'e karşı savaşı. Bütün bu vakalarda düzenli ordular ve cepheler vardı; merkezî komuta makamları, karargâhlarından verdikleri emirlerle birliklerini ayakta tutmaya ve stratejik amaçlarını planlı biçimde gerçekleştirmeye çalışıyordu. Askerî yönetimin yanında, kesin belirlenmiş amaçlar peşinde koşan ve müzakere ortağı gözü ile bakılan bir siyasal yönetim de vardı.

Fakat klasik Devletler Savaşı, gücü tekelleştirme eğilimi gösterir ve devlet mekanizmasını olağanüstü güçlendirirken, iç savaşta düzenin çökmesi ve milislerin kendi başlarına hareket eden silahlı çetelere dönüşmesi tehlikesi vardır.

Bazı savaş beyleri bağımsızlığını ilan eder; ana karargâh, çatışan yığınlar üzerindeki askerî, hükümet de siyasal denetimi yitirir. Fakat yine de ABD'deki, Meksika'daki, Rusya'daki savaşların gelişimi iki tarafın da her şeye rağmen pazarlık yapabilecek, kazanabilecek ya da teslim olabilecek durumda bulunduğunu göstermektedir; bunlar her halükârda uğruna savaşılan alanı denetimi altına alan yeni bir yönetimin, merkezî bir devlet gücünün pekişmesi ile sonuçlandılar. Günümüzdeki iç savaşların böyle bir umut ışığı taşıyıp taşımadığı yanıtsız kalan bir sorudur.

Sömürgecilik döneminde, hemen uluslararası boyutlara ulaşmayan, hiçbir iç çatışma yoktu. "Reel Politika" adı altındaki uygulamalar, her iç savaşın dış güçlerce körüklenmesine ve kullanılmasına yolaçıyordu. Çatışan taraflar büyük bir oyunun piyonları olarak kullanılıyordu. Büyük güçlerin amacı, etki alanlarını ve sömürge imparatorluklarını genişletmekti. Avrupalıların ve Amerikalıların Çin'e yaptıkları çok sayıdaki saldırıyı, Bolşevik Ekim Devrimi sonrasında Rusya'ya yapılan müdahaleleri ya da İkinci Dünya Savaşı'nın son provası olarak yorumlanması hiç de yersiz olmayan İspanya İç Savaşı'nı anımsatmak yeterlidir.

Daha yetmişli yıllarda bile süper güçler bu mantığa sıkıca sarılmış biçimde hareket ediyordu. Afrika'da, Asya'da ve Latin Amerika'da vekâleten bir dizi savaş yaptırıyorlar ve kendilerine sıfır toplamlı oyunlar çerçevesinde çıkar sağlayacağını düşündükleri her iç çatışmaya karışıyorlardı. Bu çatışmaları, üçüncü bir dünya savaşının eşiğine kadar tırmandırmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Ancak soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile birlikte bu tür dış siyaset anlayışından vazgeçildi. Yalnızca Moskova ve Pekin'de değil, Washington'da da, kardeşlik duyguları ile yapılan yardımların, getirdiğinden fazlasını götürdüğü görüşü ağızdan ağıza dolaştı. Son on yılda ekonomik açıdan kazançlı çıkan, bu oyuna katılmayan uluslar oldu. Eski Reel Politika, 19. yüzyıl sömürgeci düşünüşünün yıkıntıları ile karşı karşıya kaldı. Bununla artık dünya pazarından pay kapmak olası değildir.

Bir zamanlar zenginleşmenin en basit aracı olan savaş, artık zararına yürütülen bir işe dönüştü. Kapitalizm, devletçe örgütlenen katliamın yeterince getirisi olmadığının farkına vardı. Sanayileşmiş ülke hükümetlerinin barış politikasına olan ilgilerinin artmasına neden, tabiî ki ahlâkî bir dönüş değil, bu soğukkanlı saptamadır. Sermayenin barış için arabuluculuk yapması alışılmamış bir görüntüdür. Fraksiyonlarından

bazılarının eskiden beri olduğu gibi şimdi de savaştan yüksek kazançlar umduğuna kuşku yok. Fakat silah dışsatımı dünya ticaretinin ancak % 0,006'sını oluşturuyor. Bu açıdan bakıldığında silah ticareti, zorunlu durumlarda bazı kısıtlamalara bile uğratılabilen bir yan faaliyet konumuna düştü. Iç savaşın sürdüğü ülkeler uzun vadede kazanç sağlamıyor. Bu ülkeler, yatırımların geri çekilmesi ile cezalandırılıyor. Birleşmiş Milletler'in barış girişimleri bu gecikmiş anlayışın siyasal ifadesidir.

Günümüzün iç savaşları kendiliğinden, içeriden patlak veriyor. Tırmanmaları için artık dış güçlere gereksinimleri yok... Kısa süre öncesine kadar bir ulusal kurtuluş savaşının ya da devrimci ayaklanmanın tohumlarını taşıyorlardı. Ancak Soğuk Savaş bittiğinden beridir ki gerçek yüzlerini gösteriyorlar.

Afganistan'daki iç savaş buna belirgin bir örnektir. Ülke Sovyet askerlerinin işgali altında kaldığı sürece, ikiye bölünmüş dünya şemasına göre yorumlanabiliyordu. İki taraf da çatışmayı kullanıyordu: Moskova kendi valisini, Batı da antikomünist Mücahitleri destekliyordu. Sorun ulusal kurtuluşmuş, yabancılara, zalimlere, inançsızlara karşı direnişmiş gibi görünüyordu. Fakat işgalciler kovulur kovulmaz asıl iç savaş patlak verdi. İdeolojik kılıftan geriye bir şey kalmadı. Yabancı müdahalesi, ulusun kardeşliği, hakikî iman – tüm bunların yalnızca birer bahane olduğu ortaya çıktı. Herkesin herkese karşı savaşı başladı.

Buna benzer gelişmeler her yerde. Afrika'da, Hindistan'da, Güneydoğu Asya'da, Latin Amerika'da gözlenebilir. Partizanların, asilerin ve gerillaların kutsallık hâlelerinden geriye hiçbir şey kalmadı. Bir zamanlar yüksek bir ideolojik donanıma ve arkalarında yabancı müttefiklere sahip olan gerilla ve kontrgerillalar bağımsızlaştılar. Geriye silahlanmış bir güruh kaldı. Kendi kendini kurtarıcı ilan eden tüm bu ordular, halk hareketleri ve cepheler yozlaşıp, rakiplerinden ayırdedilemeyen yağmacı çetelere dönüştü. Kendilerini süslemek için kullandıkları karışık alfabe, FNLA ya da ANLF, MPLA ya da MNLF[6] onları birarada tutan şeyin bir amaç, bir proje, bir düşünce değil bu isimleri hak etmeyen bir strateji olduğunu kimseden gizleyemez, çünkü bu stratejinin adı: haydutluk, cinayet ve yağmadır.

MOLEKÜLER İÇ SAVAŞ, KANAAT/İNANÇ YİTİMİ

DÜNYA HARİTASINA bakıyoruz. Uzak bölgelerdeki savaşların yerlerini belirliyoruz, en kolayca görebildiklerimiz de Üçüncü Dünya ülkelerindeki savaşlar. Gelişmemişlikten, eşzamansızlıktan, fundamentalizmden sözediyoruz. Anlaşılmaz kavga sanki çok uzaklarda yapılıyormuş gibi geliyor bize. Fakat bununla kendimizi aldatıyoruz. Gerçekte iç savaş çoktan metropollere girdi; metastasları[7] büyük kentlerdeki günlük yaşamının bir parçası haline geldi. Yalnızca Lima ve Johannesburg'da, Bombay ve Rio'da değil; Paris ve Berlin'de, Detroit ve Birmingham'de, Milano'da ve Hamburg'da da. Bu iç savaşı yürütenler arasında yalnızca teröristler ve gizli örgütler, mafya ve dazlaklar, uyuşturucu çeteleri ve ölüm mangaları, neonaziler ve kara şerifler değil, bir gecede holiganlara, kundakçılara, gözü dönmüşlere ve katillere dönüşen sıradan vatandaşlar da var. Mutantlar[8] Afrika savaşlarında olduğu gibi burada da gittikçe artan ölçüde gençler arasından çıkıyor. Bir keskin nişancının kurşununa hedef olmadan halen ekmeğimizi alıp gelebiliyoruz diye barışın hakim olduğunu sanıyorsak, kendimizi kandırıyoruz.

İç savaş dışarıdan gelen, bir yerlerden bulaşan bir virüs değil, içsel bir süreçtir. Her zaman bir azınlık tarafından başlatılır; her yüz kişiden birinin onu istemesi, uygarca birlikte yaşamayı olanaksızlaştırmak için yeterli olabilir. Sanayileşmiş ülkelerde barışı yeğleyenler henüz büyük bir çoğunluk oluşturuyor. İç savaşlarımız şimdiye kadar kitleleri sarmadı; moleküler kaldı. Fakat, Los Angeles örneğinin gösterdiği gibi, her an tırmanabilir ve geniş alanları saran bir yangına dönüşebilir.

Fakat biri diğeri ile karşılaştırılabilir mi? Çetnik ile Teksas'ta bir makineli tüfekle kuleye çıkıp kalabalığa ateş eden kullanılmış araba satıcısını, Liberia'daki çete reisi ile ilgisiz bir emeklinin kafasında bira şişesi parçalayan dazlağı, Berlin'deki otonomlar ile Kamboçya'daki orman

savaşçılarını, Çeçen mafyası ile Aydınlık Yol hareketini karşılaştırabilir miyiz? Ve bütün bunları Alman, İsveç, Fransız kasaba ortamının olağanlığı ile konuşarak iç savaştan sözetmek boş bir genelleştirme mi, boş yere panik çıkartmak mı?

Korkarım –tüm farklılıkların ötesinde– ortak bir payda var. Burada olduğu kadar orada da dikkati çeken, birincisi faillerin benci[9] özyapıları, İkincisi de yıkım ile özyıkım arasındaki ayırımı yapamamalarıdır. Günümüzün iç savaşlarında her türlü meşrulaştırma buharlaşmıştır. Şiddet kendisini ideolojik dayanaklardan tümü ile sıyırdı artık.

Günümüzdekilerle karşılaştırıldığında eski saldırganlar inançlı insanlardı. Birtakım idealler uğruna öldürmeye ve ölmeye büyük değer veriyorlardı. Bir zamanlar dünya görüşü diye adlandırılan şeye, ne kadar nefretlik olursa olsun, “katı”, “fanatik”, “sarsılmaz” vb. biçimde sarılmışlardı. Hitler ve Stalin’in taraftarları, liderlerinin vaazlarını parlayan gözlerle izliyor ve gerektiğinde hiçbir cinayetten kaçınmıyorlardı.

Altmışlı yılların gerillaları ve teröristleri haklılıklarını anlatma gereğini duymuyorlardı henüz. El ilanları ve bildirilerle, titiz ve bürokratik dille yazılmış itiraflarla yaptıklarının ideolojik nedenlerini anlatıyorlardı. Günümüzün saldırganları buna gerek duymuyor. Onlarda en fazla dikkat çeken özellik, her türlü kanaate/inanca uzak olmalarıdır.

Latin Amerikalı iç savaşçılar için, gûya kurtarmak istedikleri köylüleri katletmenin bir önemi yok; uyuşturucu kralları ve gizli örgütlerle anlaşmalar yapmak onlar için bir sorun değil, tersine doğal bir hareket. İrlandalı terörist emeklileri birer canlı bomba olarak kullanıyor ve bebek arabalarını havaya uçuruyor. Günümüz iç savaşçılarının yeğledikleri kurbanlar kadın ve çocuklardır. Bir hastanede yatanları katletmekten gurur duyanlar sadece Çetnikler değil: her yerde görüldüğü gibi, öncelikli olan, güçsüzlerin ortadan kaldırılmasıdır. Makineli tüfeği olmayan, haşerat sayılıyor.

Failler hemen hemen yalnızca genç erkeklerden oluşuyor. Davranışları, ataerkilliğin ne kadar aşındığı gösteriyor. Ataerkilliğin en eski geleneksel örnekleri arasında savaş birlikleri vardı. Bunların görevi, gençliğin testosterondan[10] doğan enerji birikimini, eyleme ve kana susamışlığını erkekliğe kabul törenlerine akıtmaktı. Yetişen maçodan cesaret ve dövüş gösterileri yapması istenirdi. Burada kesin uyulması gereken bir dizi onur kuralı vardı. Erkek olma iddiasıyla ortaya çıkanın, ister samuray ya da

kahraman kovboy, ister cani ya da asi, olabildiğince güçlü ve tehlikeli bir rakiple, en azından kendisine denk bir rakiple boy ölçüşmesi temel kuraldı. Günümüzün saldırganları bu tür kavramlara yabancı. Burada ortaya yeni bir erkeklik anlayışı çıkıyor. Bu erkekliğin onurunun korkaklık olduğu söylenebilir; fakat bunu söylemekle onları yüceltmiş olurduk. Cesaret ve korkaklık arasındaki yalın ayırımı dahi anlayamıyorlar. Gelgelelim bu da bencilliğin ve kanaat/inanç yitiminin bir belirtisi.

Bu tuhaf bozukluklar, gerekçe kalıntılarının dile getirildiği yerde, daha belirgin biçimde öne çıkıyor. Bu yalnızca herhangi bir ulusal çatışma adına yürütülen savaşlar için geçerli değildir. Bunlar tarihin gardrobundan alınan giysi parçacıkları yalnızca. Yeni güç sahiplerinin yeğlediği operavari dekor bile bunu gözler önüne seriyor. Propagandacıların anlattıkları ikinci ya da üçüncü el malzemedir. Örneğin Sırp [Bilimler ve Sanatlar] Akademisi'nin ürettiği ideolojik çöpün amacı bir kanaat/inanç benzetimi yapmaktır; fakat gerçeğe yüzeysel bir bakış bile, çetelerin böyle kılıflara gerek duymadığını gösteriyor.

Çağdaş ulusal devletlerin oluşumuna yolaçan 19. yüzyıldaki çatışmaların salt akıldışı kavgalar olmadığını anımsatmak belki gereklidir. Yalnızca bunları sırtlayan nahoş şovenist heyecanı anımsayanlar, eski biçim Avrupa milliyetçiliğinin yapıcı katkılarını kolayca gözden kaçırıyor. Bu çatışmalar hiç değilse serfliği ortadan kaldıran, Yahudileri eşit haklara kavuşturan, hukuk devletini ve herkese seçim hakkını kabul ettiren anayasal düzenleri ortaya çıkardı. Bu tür yenilikler günümüz çete savaşçılarına bütünüyle yabancı geliyor. Son günlerin milliyetçileri, etnik farklılıklarda içkin olan yıkıcı güce ilgi gösteriyorlar yalnızca. Sözettikleri 'kendi geleceğini belirleme hakkı', belli bir bölgede yaşama hakkına kimin sahip olup kimin olmadığını belirleme hakkıdır; onların amacı "değersiz yaşamı" yok etmek, hepsi bu. Angolalı, Somalili, Kamboçyalı iç savaşçılar hiçbir şeye sözümona soydaşlarının geleceği kadar kayıtsız değildirler herhalde; zira onları yok etmekten, havaya uçurmaktan, boğazlamaktan hiç çekinmiyorlar.

İslâmî fundamentalizmin ideolojik tözünün de, Batı'da sanıldığından çok daha zayıf olduğu görülüyor. Bugünkü İslâm'ın tarihteki yüksek din ile hiçbir ilgisinin kalmadığını her entelektüel Müslümandan duyabilirsiniz. Günümüzdeki durum, modernleşme baskısına karşı radikal bir modern tepki oluşumudur. Saddam Hüseyin'in dindar Müslüman olarak poz vermesi baştan aşağı küfüre varan bir karikatürdür. Benzer şeyler Mağrip ve Yakın

Doğu'daki diğer yönetimler için de söylenebilir. Savaş açtıkları Batı'ya yönelmek en büyük hayallerini süslüyor. Özlemleri Batı'nın en ölümcül buluşlarına sahip olmak: atom bombaları, roketler ve zehir gazı fabrikaları. Değişik fundamentalist tarikatlar, fraksiyonlar, milisler en başta kendi din kardeşlerini boğazlamaya çalışıyor. Demek ki, bunun kanaatlerle/inançlarla değil, onların taklidi ile ilgisi var.

Metropollerdeki moleküler iç savaşın da benzer biçimde dayanaksız olduğu ortaya çıkıyor. Kuzey Amerika kenar mahallelerinin çete savaşları, tarihsel sınıf savaşları şemasına göre anlaşılamıyor. Siyah-beyaz karşıtlığı da yeterli bir yorumun dayanağı olamıyor. Soygunların, yağmaların ve cinayetlerin kurbanları çoğunlukla siyahların kendileri. Los Angeles ayaklanmasının hedefi zenginlerin villa semtleri değildi; saldırganlar öncelikle kendi mahallelerinin binalarını ateşe verdi, bunların arasında siyahların mülkiyetinde olan Amerika'nın en eski kitabevi ve semtin en militan yerel politikacısının bürosu da vardı. Çeteler savaşında her yerde kaybedenler kaybedenlere ateş ediyor.

Şimdi gelelim kendi [Almanya'daki -ç.n.] moleküler savaşımızın taraflarına. Bunlara aşırı sağcılar ya da neonaziler deniyor; böylece, onların ne olduğunun anlaşıldığı sanılıyor. Fakat burada da ideoloji yalnızca bir kılıftır. Savunmasız insan avına çıkmış olan genç katil, saikleri sorulduğunda şu bilgileri veriyor: "Böyle olacağını düşünmemiştim." "Canım sıkılıyordu." "Yabancılar bir biçimde (!) sevimsiz geliyordu." Bu yetiyor. Nasyonal sosyalizmden haberi yok. Tarih onu ilgilendirmiyor. Gamalı haç ve Hitler selâmı sıradan birer aksesuar. Onun giysi, müzik ve video kültürü bütünüyle Amerikan kültürünün etkisi altında. *Üçüncü Reich*'ın[11] savaş sancaklarını kot pantolon ve tişörtünde taşıyor. Bir dazlak kendisine taktığı İngilizce isimle caka satıyor. Bu ortamdaki iletişimi müzik grupları ve kompakt diskler sağlıyor. "Almanlık" hiçbir içeriği olmayan, yalnızca beyindeki boşlukları doldurmaya yarayan bir slogan. Saldırgan, Türkler ya da Vietnamlılar kadar sakatları, evsizleri, akıl hastalarını, yaşlı kadınları ya da okul çocuklarını ya da –o kadar korkak olmasa– ortalığı birbirine kattığı coğrafyaya göre, Batılı ya da Doğulu Almanları dövebilir. Almanlık ile motosiklet, anavatan ile disko arasında bir seçim yapması istense seçimini hiç zorlanmadan yapacaktır. Kendi geleceği umurunda olmadığından, ülkesini de hiç umursamaması şaşırtıcı değildir.

Aşırı sağcılığın siyasal kılığı için de aynısı geçerli. Komünizmin iflasından dolayı kapılınan sevinç, sağın projesinin bundan çok daha önce tükendiğini gözden kaçırtıyor. Aşırı sağcı bir parti siyasal yaptırım gücüne biraz yaklaştığında, hiçbir programa sahip olmadığı anlaşılıyor. Bir program olarak sunulan, zayıflığı en basit ekonomik gerçekler karşısında açığa çıkan bir hayaldir aslında. Gelişmiş sanayi ülkeleri dünya pazarı ile büyük ölçüde kaynaşmıştır ve ona tümüyle bağımlıdır. Ulusal bencillik, ırkçı ya da etnik homojenlik ve siyasal tekbaşınalık, nüfusun açlıktan ölmesine yolaçacaktır. Sağcı enternasyonalizm saçma bir düşüncedir. Bu nedenle, kendisini Yeni Sağ diye adlandıran siyaset, tutarlı bir Avrupa politikası dahi oluşturmaktan yoksundur. “Almanya Almanlarındır” – bu slogan salt barbarca olmakla kalmıyor. Bunu ciddiye alanın, yabancı şirketleri kamulaştırması ve Frankfurt havalimanını kapatması gerekir. Tabiî ki sağcıların sözcüleri de kendi blöflerine inanmıyor. Eski “dünya görüşleri”nin iz bırakmaksızın ortadan kayboluşu, geride sadece onların amaçsız saldırganlık arzularını bırakmaktadır.

FERAGATLİLİK, ÖZYIKIM

SAVAŞANLARIN BENCİLİĞİ tüm moleküler ve yerel iç savaşların tek dikkat çeken benzerliği değildir. İkinci bir benzerlik katılanların feragatliliğidir. Burada bu sözcük yepyeni bir anlam yükleniyor. 1951 yılına ait vazgeçilmez önemde bir kitaptan bu konuda şunlar okunabilir:

“Herhalde nefret dünyadan hiç eksik olmamıştır; fakat [şimdi] kamuoyunu ilgilendiren tüm konularda önemli bir etken haline geldi... Nefret, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin üzerinde gerçekten yoğunlaşamıyordu; sorumlu tutabileceği birisini bulamamıştı – ne hükümeti, ne burjuvaziyi, ne de dış güçleri. Böylece günlük yaşamın tüm gözeneklerine girebiliyor ve tüm yönlere doğru gelişebiliyor, en inanılmaz, en beklenmedik biçimleri alabiliyordu... Artık herkes herkese ve özellikle de komşusuna düşman olmuştu...

Çağdaş kitleleri [geçmiş zamanların] güruhlarından ayıran, kendi esenliklerine karşı feragatlilikleri ve ilgisizlikleridir... Feragat burada olumlu bir özellik değil, insanın kendisinin önemli olmadığını, kendi benliğinin her zaman ve her yerde başka bir benlikle değiştirilebileceğini düşünmesidir... Bu kökten benlik yitimi olgusu, yığınların kendi ölümlerine karşı takındıkları sinik veya sıkkın ilgisizlik, hiç beklenmiyordu... Bunlar, sağlıklı insan aklının ve karar gücünün aşırı azalmasıyla ve en az bunun kadar önemlisi, temel yaşama içgüdüsünün artık korunamamasıyla malûldürler.”

Hannah Arendt iki dünya savaşı arasındaki dönemden sözediyordu. Totaliter sistemlerin oluşumunu sağlayan kitle tabanını anlatıyordu. Bu çözümlemesinin güncelliği ortadadır. Fakat otuzlu yıllardan farklı olarak günümüzün saldırganları ne törenlere, resmi geçitlere, üniformalara, programlara, ne de vaatlere ve bağlılık yeminlerine gerek duyuyor. Liderlerinden de vazgeçebilirler. Nefret onlara yetmektedir. O zamanlar terör, totaliter yönetimlerin tekelindeyken, günümüzde özelleştirilmiş

biçimde karşımıza çıkıyor. Çocuk yaştaki taklitleri işi ele aldığında artık Gestapo ve GPU'ya[12] gerek kalmıyor.

Böylece her metro vagonu *en miniature* (küçük çapta) bir Bosna'ya dönüşebilir. Soykırım için Yahudilere, temizlik için karşı devrimcilere artık gerek yok. Birisinin başka bir futbol takımını tutması, bir manav dükkânının komşusundan daha çok müşteriye sahip olması, insanların farklı giyinmesi, başka bir dil konuşması, tekerlekli sandalye kullanması ya da başörtüsü takması yeterli oluyor. Her farklılık, yaşamsal bir tehlikeye dönüşüyor.

Fakat saldırganlık yalnızca diğerlerine değil, nefret ettikleri kendi yaşamlarına da yöneliyor. Hannah Arendt'ın sözleri ile konuşacak olursak, failler için sanki yalnızca yaşamak ya da ölmek arasında değil, doğmuş olmakla dünyaya hiç gelmemiş olmak arasında bile fark yok.

Bu genetik aptallık birikimi, ne denli büyük de olsa, bu şiddetli özyıkımı açıklamaya yetmiyor. Zira neden ile sonuç arasındaki ilişki, her çocuğun anlayabileceği kadar belirgin.

Kaybedilen işyerleri için kopartılan vaveylâ, aklı başında her kapitaliste, artık kimsenin yaşamının güvencede olamayacağı bir yerde yatırım yapmanın saçma olduğunu düşündüren kıyımlarla yanyana. Başlattıkları iç savaşın, ülkelerini ekonomik bir çöle dönüştüreceğinin kaçınılmaz olduğunu, en aptal Rambo kadar en aptal Sırp başkanı da biliyor. Buradan çıkartılabilecek tek sonuç, kolektif özyıkımın, sineye çekilen bir yan etki değil, asıl amaç olduğudur.

Savaşçılar, yalnızca kaybedebileceklerini, galibiyetin sözkonusu olamayacağını gayet iyi biliyorlar. Durumlarını en uç noktaya kadar tırmandırmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Yalnızca başkalarını değil, kendilerini de "en adi pisliğe" dönüştürmek istiyorlar. Bir Fransız sosyal yardım görevlisi, Paris'in banliyösünden bildiriyor:

"Her şeyi yıktılar bile, posta kutularını, kapıları, merdivenleri. Küçük kardeşlerinin tedavi edildiği polikliniği tahrip edip yağmaladılar. Hiçbir yasak tanımıyorlar. Doktor ve dişçi muayenehanelerini yıkıp döküp, kendi okullarını tahrip ediyorlar. Onlara bir futbol sahası açıldığında, kale direklerini testereyle kesiyorlar."

Moleküler ile makroskopik iç savaş görüntüleri en ince ayrıntılarına kadar birbirine benziyor. Bir görgü tanığı Mogadişu'da gördüklerini anlatıyor. Muhabir, silahlı bir çete bir hastaneyi yerle bir ederken

oradaymış. Bu askeri bir harekât değildi. Hiç kimse adamları tehdit etmiyordu; şehirde silah sesleri duyulmuyordu. Hastane önceden de saldırıya uğramıştı ve ancak asgari donanıma sahipti. Failler öfkeli bir titizlikle yol alıyorlardı. Yataklar parçalanıyor, serum ve ilaç şişeleri kırılıyordu; kamuflaj elbiseli çeteciler daha sonra az sayıdaki aletlere giriştiler. Tek röntgen makinesini, sterilizatörü ve oksijen tüpünü kullanılmaz duruma getirdikten sonra rahatlayabildiler ancak. Bu zombilerin her biri, ufukta kavgaların sonunun görünmediğini biliyordu; her biri, hemen ertesi gün, yaşamının kurtulmasının yaralarını dikecek bir doktorun varlığına bağlı olabileceğini biliyordu. Amaçlarının en küçük hayatta kalma şansını bile yok etmek olduğu açıkça görülüyor. Buna *reductio ad insanitatem*[13] denilebilir. Kollektif çılgınlık 'gelecek' kavramının yitirilmesine neden olmuş. Artık yalnızca yaşanan an var. Tutarlılık artık yok. Varlığını sürdürme güdüsü geçersiz hale getirilmiş.

Önce kendi ve sonra da başkasının yaşamını yok etmeye yönelik ölüm güdüsünü ortaya atmaktan başka çıkar yol bulamayan Freud'un spekülasyonlarını –hiçbir zaman görgül temellere dayandırılamayan ve oldukça belirsiz kalmış bir hipotez– burada anımsamak akla yatkındır. Yaşama içgüdüsü kavramına bile, nâif diye bakılmasa da, kuşku ile yaklaşmak gerekiyor. Bu, bakterilerin ve bitkilerin davranışlarını açıklayabilir, fakat biraz gelişmiş hayvanlara bile uymuyor ve tarihsel açıdan da pek geçerli değil. Sonuçta milyonlarca insan yaşama içgüdüsünü hiçe sayıp aziz, şehit, kahraman ya da fanatik olarak öldü. Maistre gibi karamsar düşünürler, kurban etmenin merkezî önemini her zaman vurgulamış ve bastırma zorunluluğunu bir erdeme dönüştürmüşlerdir. Tüm dinlerin insanın kurban edilmesinden kaynaklanmış olması mümkündür ve dünyanın tanrısızlaştırılmasından sonra da insanlar, hiçbir zaman uğrunda öldürebilecekleri ve ölebilecekleri yüce bir amaç bulma sıkıntısı çekmemiştir. Kendi yaşamından vazgeçebilme yetisi olmasaydı, kültür denen şeyin varolup olamayacağını bile sorabilir insan kendisine.

Sözcüğün arkaik anlamında feragatli davranan insanlar kuşkusuz bugün bile hâlâ mevcut: her türlü kişisel riski göze almaya hazır yardımseverler, inançlarını savunmak için kendilerini yakmaya kadar giden Jan Palach gibi muhalifler ve isimsiz Budist rahipler. Ama yaşamlarını söndürerek cennete ulaşacaklarını sanan tarikat liderleri ve çılgın fanatikler de var.

Fakat savaşa hâkim olanlar bunlar değil, *ne için* kurban verecekleriyle ilgili ölçülerini yitirmiş olan çoğunluktur. Günümüz iç savaşına yeni ve ürkütücü özelliğini katan, savaşın herhangi bir şey uğruna yapılmaması, tam anlamı ile ortada hiçbir şeyin olmamasıdır. İç savaş böylece siyasetin geri tepen virüsü haline geliyor. Siyaset her zaman çıkarların sözkonusu olduğu bir tartışma olarak görülmüştür ve bu çıkarlar yalnızca güç ve maddî gelir değildir, aynı zamanda gelecek ümitleri, yani istekler, projeler ve ülküler olmuştur. Çıkarların bu karmaşık oyunu, ender haller dışında kanlı ve daima anlaşılmaz olmasına karşın, katılanların amaçları yine de aşağı yukarı anlaşılabiliyordu. Fakat insan ne kendi yaşamına ne de başkasının yaşamına hiçbir değer biçmediği zaman, bu artık olası değildir ve Aristoteles ile Machiavelli'den Marx ve Weber'e kadar tüm siyasal düşünüşler yerinden oynamaktadır. Serseri mayınların dolaştığı bir dünyada geriye artık yalnızca bir olumsuz ütopya kalıyor – Hobbes'un, herkesin herkesle savaştığı kadim mitosu.

YORUM LABİRENTİ, ÇIKMAZ YOLLAR

ZOR AÇIKLANABİLECEK şeyler için kolay açıklamalar bulmak kolaycılığına sarılmak bu durumda ağırlık kazanıyor. Siyasetçilerin ve köşe yazarlarının varolan yorumlardan en zayıf olanlarını yeğlemeleri kimseyi şaşırtmamalıdır. Bunu yaparken, alışılagelmiş parti şemalarına uyuyorlar. Çabalarını özetlemeye birkaç sözcük kâfi gelecektir.

Tutucu konuşmacılar bıkmadan usanmadan örf ve terbiyenin, disiplin ve düzenin sözde egemen olduğu imgesel bir *ancien regime*[14] özlemini dile getiriyorlar. Dünyanın yozlaşmasının nedenini son ikiyüz yılın özgürleşme atılımlarında ve eski otoritelerin yıkılmasında arıyorlar. Kurtuluşu, kökleri ataerkil toplumlara kadar uzanan erdemlere geri dönmekte görüyorlar. Sanayileşmiş uygarlığın ileri bir aşamasında bu düşüncelerin nasıl ve hangi siyasal araçlarla kabul ettirilebileceği, kolaylıkla anlaşılabileceği gibi, ayrıntısı ile anlatılmıyor.

Sosyal demokrasinin alacakaranlığında Rousseau bir kez daha haklı çıktı. Üretim araçlarını değil, tedaviyi devletleştirdiler. İnsanın özünde iyi olduğunu varsayan o tuhaf düşüncenin son kalıntılarına sosyal hizmet alanında rastlanıyor. Burada duygusal motifler de, yıllanmış toplumsallaşma kuramları ve özünden uzaklaşmış bir psikanaliz ile tuhaf bir karışım oluşturuyor. Sınırsız iyimserlik içindeki bu gibi vasiler, yolunu şaşıranları davranışlarının tüm sorumluluklarından kurtarıyor. Suç hiçbir zaman failde değildir, çevrededir: baba evi, toplum, tüketim, medya, kötü örnekler. Her katilin önüne, kendi iyiliği için doldurulması istenen bir çoktan seçmeli soru kağıdı konuyor: Annem beni istemiyordu; çok otoriter/hiç otoriter olmayan öğretmenlerim vardı; babam eve sarhoş gelirdi/hiç gelmezdi; banka bana fazla kredi verdi/hesabımı dondurdu; çocukken/öğrenciyken/çırakken/işçiyken şımartıldım/haksızlığa uğradım; annem babam erken boşandı/geç boşandı; çevremde yeterince boş zaman uğraşları yoktu/fazlasıyla vardı. Bu nedenle kundakçılık yapmaktan/saldırıda

bulunmaktan/cinayet işlemekten başka çarem yoktu. (Size uyanı lütfen işaretleyiniz.)

Böylece suç ortadan kaldırılıyor, çünkü artık suçlular değil, yalnızca müvekkiller var. Böyle bakıldığında Höb ve Mengele[15] de, sigortadan durumlarına uygun bir psikoterapi sağlamak zorunda olduğumuz, yardıma muhtaç kurbanlar olacaklardı. Bu mantık içerisinde ahlâkî sorular ancak tedavi uzmanları için geçerli olabilir, çünkü ancak onlar gerekli anlayışa sahipler. Başka herkes, elinden pek bir şey gelmediğinden, en az da kendi için bir şey yapabildiğinden, artık varlığını kişi olarak değil sosyal yardım nesnesi olarak sürdürüyor.

Bu türden boş açıklamaların siyasal bayağılığı ile karşılaştırıldığında, en yontulmamış materyalist bunalım teorileri bile inandırıcılık kazanır. En azından ekonomik olgulara dayanırlar ve o yönden denetlenebilirler. Marksist çözümleme modasının geçtiği savına ancak yarım akıllılar başvurabilir. Dünya pazarı, artık bir gelecek tasarımı olmaktan çıkıp bir küresel gerçeğe dönüştüğünden beri, yalnız İkinci ve Üçüncü dünyada değil, kapitalizmin ana ülkelerinde de her geçen yılın daha az sayıda galip ve daha fazla sayıda mağlûp ürettiğine şüphe yok. Bir yandan bütün ülkeler hattâ kıtalar okyanuslararası mübadelenin dışında kalırken, diğer yandan da nüfusun giderek büyüyen bir bölümü her geçen gün daha da kızışan vasıflılık rekabetine ayak uyduramaz hale geliyor.

Bu “gereksiz” yığınların dağılımını –yani bir yandan değişik aşamalardaki gerikalmış bölgeleri, diğer yandan da metropollerdeki işsizliği– gösteren bir harita düşünülse ve bunların yaşadığı yerler büyük ve küçük iç savaş alanları ile karşılaştırılsa, belirgin bir ilişki ortaya çıkacaktır. Kollektif şiddetin, kaybedenlerin çaresiz ekonomik durumlarına gösterdikleri ümitsiz bir tepki olduğu sonucuna varılabilir.

Fakat Marksist kuramcıların öngörülerine bağladıkları siyasal sonuçlar gerçekleşmedi. Tezleri o yönden yanlış çıkarıldı. Uluslararası sınıf mücadelesi vuku bulmuyor. Ünlü temel çelişkinin her iki tarafı, küresel bir zıtlaşmadan hiçbir zaman olmadığı kadar kaçınıyorlar. Bir bayrak altında birleşmekten uzak olan mağluplar, kendi kendilerini yok etmek için uğraşırken, sermaye savaş alanlarından olabildiği kadar geri çekiliyor.

Sömürü ilişkilerinin, sorun sanki yalnızca ortadaki pastanın adilce bölüşülmesiymiş gibi, salt bir paylaşım sorununa indirgenebileceğine olan katı inancı sarsmak, bir sonuç vereceğe benzemese de, bu bağlamda

gereklidir. Bu klişenin hiçbir biçimde Marx'ın kuramına dayandırılamayacağı gerçeğinin yanısıra, yanlışlığı da açıkça ortadadır. En çok da, "bizim" Üçüncü Dünya ülkelerinin sırtından geçindiğimiz savı ile birlikte dile getiriliyor bu sav; biz, yani sanayileşmiş ülkeler, onları sömürdüğümüz için bu kadar zenginmişiz. Bu eleştirileri ortaya atanların gerçeklerle pek ilgisi yok demektir. Bir tek gösterge yeter: dünya dışsatımında Afrika'nın payı % 1,3, Latin Amerika'nın % 4,3'tür. Bu sorunun peşine düşen ekonomistler, en fakir kıtalar haritadan kaybolsa, zengin ülke nüfuslarının bunun farkına varıp varmayacağından kuşku duyuyorlar. Bu korkunç bağıntıyı borç bunalımları ve değişen hammadde fiyatları, sermaye kaçışı ve koruma duvarları da değiştiremez. Yoksulların yoksulluğunu salt dış etkenlere bağlayarak açıklayan kuramlar yalnızca ahlâkî isyanı beslemiyor; bunların başka bir yararı daha var: yoksul dünyanın hükümdarlarının işini kolaylaştırıyor ve sefaletin tek sorumluluğunu, artık Kuzey olarak da anılan Batı'ya yüklüyor. Bu aldatmacanın farkına varan Afrikalılar, süperler tarafından sömürülmekten daha kötü bir şeyin olabileceğini söylüyorlar: onlar tarafından sömürülmemek. En büyük düşmanlarının kapitalizmin kaleleri değil, ülkelerini yıllardır sistematik biçimde yıkan o siyasî gangsterler olduğunu artık görüyorlar. Çad'daki iç savaşı büyük bankaların çıkardığına, İdi Amin'in bir CIA ajanı ve Tamil gerillalarının Pentagon'un kuklaları olduğuna aklı başında hiç kimse inanamaz. Yine de, faillerden değil yalnızca ipleri çekenlerden sözedilebileceği görüşü Avrupa'da halen inatla savunuluyor. Yugoslavya'daki iç savaşın suçluları olarak Sırplar ya da Hırvatlar değil de, güya büyük Almanya'yı yeniden kurmak isteyen Bonn'daki bazı müsteşarlar gösteriliyor.

Böyle akıl almaz suçlamalar moleküler iç savaşta da karşımıza çıkıyor. Aradaki tek fark, kaybedenlerin, paranoyalarından dolayı, içinde bulundukları kötü durumun nedenini yabancılar, Yahudiler, Koreliler, Latin Amerikalılar ya da Çingeneler olarak görmesidir. Bütün bu iftira teorileri yalnızca korkunç gerçeği gizlemeye yarıyorlar: New York'da olduğu kadar Zaire'de de, metropollerde olduğu kadar yoksul ülkelerde de gittikçe daha çok insan ekonomik döngünün dışına itiliyor, çünkü artık sömürülmeye değmiyorlar.

Eğer bu böyle ise, bütün eşzamansızlık teorilerine de gölge düşüyor. Bunlar bütün önemli çatışmaları bir uyum sağlama sorunu olarak

görüyorlar. Küresel modernizasyon çizgisel ve durdurulamaz bir süreç olarak düşünülüyor. İç savaşların nedeni de diğer bozukluklarda olduğu gibi, gelişmenin beraberinde getirdiği çelişmelerde aranmalı, bu yaklaşıma göre. Gelişmemişliğe, fundamentalizme, kan davalarına gerikalmışlık diye bakılıyor yalnızca. Bu görüşün vulger noktasında, başka toplumların “karanlık ortaçağda” yaşadığı söyleniyor. Etnilerin folklorik kıyafet balosu gibi hayalî gelenek oluşumları geçer akçe sayılıyor.

Belli ki bu gelişme düşüncesinde bir umut çekirdeği vardır. Eski üretim biçimleri ve anlayışları bir aşılabilseydi, mutlu bir geleceğin önünde artık hiçbir engel kalmazdı. Geri kalmış toplumların, ilerlemiş öncellerini yakalamak için, onların izlemiş olduğu yolu izlemeleri yeterli olurdu. Ne yazık ki böyle bir tarih felsefesi modeli de geri kalmış görünüyor. Çünkü modernleşme projesi, “geride kalmışlar” nerede bulunurlarsa bulunsunlar çaresiz bir durumda oldukları için, bu anlamda iflâs etmiştir. Ekolojik, demografik ve ekonomik nedenlerden dolayı modernleşme uçurumu hiçbir zaman kapatılamayacaktır; tam tersine, düzey farklılıkları yıldan yıla artmaktadır. Herkes bunu biliyor. Yalnızca topraksız çiftçi ve işsiz metal işçisi değil, alık serseri ve aptal çete lideri bile bunu anlamış bulunuyor.

“Sömürgeleştirilmiş olan, kendi içerisinde hiçbir mercinin idrakinde değildir. O aşağılanmıştır, fakat aşağılığına inanmamaktadır.” Frantz Fanon bundan otuz yıl önce, *Dünyanın Lânetlileri*’nin yalnızca yoksulluk ve açlığa karşı değil, sürekli aşağılanmaya karşı da ayaklandığını, Avrupa sömürgeleri örneğinde gösterdi. Bu düşünce yeni değil. Kaynağı Alman felsefesidir. Hegel’in ünlü kıssası bunu şöyle anlatır:

İnsan toplumunun içinde bulunduğu en eski durum savaştır, yalnızca varolan kaynaklar için değil, kendini benzerlerine kabul ettirebilmek için de savaş. Bu savaş ölümüne yapılır, yenilen öldürülene ya da teslim olana kadar. O zaman kaybeden galip gelenin kölesi olur. Fakat diyalektik, efendinin değil, emeğiyle kölenin dünyayı değiştirmesini gerektirir; ta ki efendi ona bağımlı hale gelene dek. Bu aşamaya ulaşıldığında köle kendini kabul ettirir. Bunun gerçekleştiği tarihsel an Fransız Devrimi’dir. Ancak o zaman her vatandaşa diğerleri tarafından tanınma güvencesini veren evrensel, homojen anayasal devlet oluşabilir. Böylece herkes özgürlüğünü ve haklarını elde eder; Napoleon ile tarih sona erer ve eşitlik gerçekleşir.

Tanınma gereksiniminin antropolojik bir temel gerçek olduğunu görmek için Hegelci olmaya gerek yok. Temelsiz olan, herhangi bir dönemde bunun

gerçekleşmiş olduğunu sanmaktır. Bunun herhangi bir zaman gerçekleşebileceğine de kuşku ile bakmak gerekir. Kesin olan, bugün yaşayan tüm insanların büyük çoğunluğunun bunu ancak hayal edebileceğidir. Millî cemaat, sınıfsız toplum, inananlar ümmeti olarak bütün aşağılanmışların kimliklerinin tanınmasını zorla sağlama vaadinde bulunmaları; yirminci yüzyılda terörist yönetimlerin sahip oldukları çekiciliğin en son nedeni olmasa gerek. Sözlerini her defasında, aynı şekilde onların kimliklerini tanımayarak tutuyorlar.

Onların yıkılmalarından sonra kavga yeniden başlıyor, şimdi tek fark ezilenin başında –Frantz Fanon'un terminolojisiyle– bir sömürgeci efendinin olmayışıdır: "Sömürge insanı, sürekli kovalama hayali kuran bir kovalanandır... Kan davaları ile, kollektif belleğe gömülü olan nefret duyguları yeniden canlanıyor. Sömürge insanı, tüm benliği ile böyle bir intikamın peşine düşüyor... Yani bir toplumun canla başla kendi kendini yok etmesi, sömürgeleştirilmişlerin psişik gerginliklerini aşmak için denedikleri yollardan biridir."

Hegel tanınma kavramını biçimsel olarak ele alır; onu nesnel olarak belirlemeye çalışır. Aşağılanan birisi, bunu hiçbir zaman içine sindiremeyecektir. Yasa önünde eşitlik önermesi başlı başına bir olaydır; bazı ülkelerde bu üç aşağı beş yukarı kabul edilmiştir de. Hukuk devleti en kaba baskı biçimlerini ortadan kaldırabildi, sosyal devlet bütün yurttaşlarına bir asgarî yaşama düzeyi garanti edebildi vs. Fakat tanınma isteği, önce metropollerde ve daha sonra bütün dünyada, 1806 yılının bir düşünürünün hayal bile edemeyeceği bir devingenlik oluşturdu.

Her devlet, en zengini ve huzurlusu bile, sürekli envaî çeşit yeni somut eşitsizlik, özgüven yaralanması, haksızlıklar, uygunsuzluklar, hayal kırıklıkları üretiyor. Aynı zamanda vatandaşların biçimsel eşitliği ve özgürlüğü ile birlikte beklentileri de artıyor. Bunlar yerine getirilmezse, sonuçta neredeyse herkes kendisini aşağılanmış hissedebiliyor. Tanınmaya olan gereksinim doymak bilmez. Muhtelif haberler bize bunu söylüyor. Gettoda belli bir marka spor ayakkabıyı giymek arzusu cinayet için yeterli neden oluyor ve pop yıldızı olarak kariyer yapmayı beceremeyen büro çalışanı, bu aşağılanmanın intikamını almak için bir banka soyuyor ya da kalabalığa ateş açıyor.

Bütün açıklamaların en maneviyat bozucusu olan son bir açıklama denemesi, dünya nüfusunun görülmemiş biçimde artmasını bütün bu

olanlara neden olarak gösteriyor. Hannah Arendt daha 1950’de, totaliter yönetimlerin canice mantıklarını bu kadar kolay kabul ettirebilmelerinin, bu hızlı nüfus artışı ve yığınların topraksız ve yurtsuz kalmaları ile ilintili olduğu kuşkusunu dile getirmişti; zira yararcı kategoriler açısından bu kitleler gerçekten de “gereksiz” hale geliyordu. Sanki ne kadar çok insan dünyaya gelirse, kendilerinin ve başkalarının yaşamlarına biçtikleri değer o kadar hızla azalıyordu.

Böyle bir düşünceyi anlamak güç görünüyor. Fakat gezegenin ne kadar kalabalıklaştığını yalnızca nüfus ve göç istatistiği göstermiyor. Günlük yaşam da bunu gözler önüne seriyor. İşsizlik ve barınaksızlık, megapollerin teneke mahallelerle dolması, dolup taşan kamplar ve gemiler de bilinçsizlerin kafasındaki “çok kalabalık” olduğumuz kanısını yeniden doğruluyor, buna karşı oluşan kör tepki ise etrafa psikopatikça saldırmak biçiminde oluyor. Böyle bir eğilime her yerde rastlanıyor. Görünürde normal insanlar bile, gizlice kendilerini de onlardan biri saydıkları o “gereksizlerin” ortadan kaldırılmalarını sağlamak için ellerinden geleni yapıyor. Değişen yalnızca yaptıklarının ölçütüdür. Bu, ellerindeki olanaklara bağlı. Kundakçı, yalnızca benzin şişesine sahipken, iktidardaki zorba zehirli gaz ve roket kullanabilir. İç savaş çıkartanların amacı yalnızca “etnik temizlik” değildir; çabalarından doğacak nihaî sonuç, nüfusun tümüyle ortadan kalkmasıdır. Toptan budama girişimi akim kalırsa, göçe zorlamayı ikinci iyi çözüm olarak görüyorlar. Dış dünyaya karşı bu çözüm yolu demografik bir silah olarak kullanılıyor. Halen uygarlığın kimi artıklarını savunan bu üçüncü şahıslardan, ceza olarak kurbanların bakımını üstlenmeleri isteniyor. Çete liderleri, nüfusu ortadan kaldırılması gereken cansıkıcı bir çöp yığını olarak görüyorlar.

Böylesi düşüncelerde yorumun bitip insanları aşağılamanın başladığı noktayı saptamak kolay değil. Sanki sorun gezegendeki nüfusun biosferin taşıyabileceği ölçüye indirgenmesi ile ortadan kalkacakmış gibi, insanlığın farkında olmaksızın biyolojik bir buyruğa uyduğu söylendiğinde, bu sınır aşılmış oluyor.

Bu tür sözler hiç eksik olmuyor. Bunları savunan bilimadamları ve onları haklı bulan doğa avukatları var. Bunu gözler önüne sermek için çoğu kez, gittikçe daha fazla farenin daha dar alanda birlikte yaşamaya zorlandığı o dillere destan deneyin kullanılması ilginçtir. Bu mantığı göre iç savaşlar ve

özyıkımın diğer biçimleri, sayısız kurbanlar karşılığında türün yaşamını sürdürmesine olanak sağlayan mekanizmalardan başka bir şey değildir.

Bu düşünceler onları ortaya atanların kibrini ve megalomanisini gösteriyor yalnızca. Birçok biyolog başından beri totaliter sistemlere hizmet etti. Genetikçilerin ve tıp deneycilerinin başarıları unutulmadı. Bunların sonuçlarını toplama kamplarında görmek mümkündü. Fareler karşılaştırma için tesadüfen seçilmiş bir örnek değildir. Biyolojici düşünüşün ahlâkî zayıflığını bir kenara bıraksak dahi, temelinde bir entelektüel bozukluk da yatmaktadır.

Bunları savunan, insanlığa dışarıdan baktığını söylüyor; bu, bilgi teorisine ilişkin nedenlerden dolayı bile saçma bir perspektiftir. İnsan olarak konuşan birinin kendini nasıl bir virüs ya da galaksi yerine koyabileceğini anlamak olanaksızdır. İnsan davranışlarına nesnel bir bakış açısı bu biçimde kazanılamaz. Hannah Arendt'in düşüncelerine ise böyle bir hile hiç uyarlanamaz. İç savaşın anlaşılmasında biyolojinin hiçbir katkısı olamaz.

İŞARETLER, KİŞİSEL DENEYLER

BAŞLANGIÇ KANSIZ, işaretler masumdur. Moleküler iç savaş daha kimse anlamadan, seferberlik ilan edilmeden başlar. Yavaş yavaş yol kenarındaki çöpler artar. Parkta şırıngalar ve kırık bira şişeleri çoğalır. Her yerde duvarlarda tek mesajı bencilik olan tekdüze duvaryazıları görülür, artık yok olmuş bir ben'den söz eden. Sınıfta sıralar kırılır, yeşil alanlar bok ve sidik kokar. Bunlar, deneyimli şehir insanının anlayabildiği küçücük, sessiz savaş ilanlarıdır.

Kısa süre sonra getto özlemi daha belirgin işaretlerle ortaya çıkar. Lastikler patlatılır, âcil yardım telefonları tel makası ile kullanılamaz hale getirilir, arabalar ateşe verilir. Bu tür kendiliğinden fiillerle insanın kendisine olan nefreti, sağlam kalmış olan her şeye öfke, işleyen her şeye karşı nefret biçiminde dışavurulur. Gençler iç savaşın öncüleridir. Bunun nedenini yalnızca ergenlik döneminin psişik ve duygusal enerji birikiminde değil, onlara bırakılan anlaşılmaz mirasta ve insanlara teselli vermekten uzak bir zenginliğin beraberinde getirdiği çözülemez sorunlarda aramak gerekir. Fakat yaptıkları her şey gizli biçimde ana babalarında da var: toplumca hoşgörülen biçimlere ancak kısıtlı olarak kanalize edilebilen bir yıkım hırsı, araba çılgınlığı, çalışma ve yemek düşkünlüğü, alkolizm, açgözlülük, her şeyi kısa yoldan halletme hışmı, ırkçılık ve aile içi şiddet olarak karşımıza çıkıyor.

Bu saldırganlık keşmekeşinde tehlikenin kimden geldiğini söylemek zordur. Algılar, tıpkı bir göz aldanması gibi, bir anda tersine dönebiliyor. Araba kullanmayan birisi anlatıyor: "Gece geç saatte tramvaya bindiğimde şunlar oluyor. Vagon kalabalık değil, boş ve kötü aydınlatılmış. Yaşlı bir adam köşesinde uyuyor, vagonun öbür ucunda birkaç hafif sarhoş aralarında konuşuyor. Yanımdakiler belki mesaiye kalmış iki memurdur. Tramvay duruyor ve yirmi yaşlarında dört herif biniyor. Bildik deri ceketler, bildik çizmeler. Epey gürültü çıkartıyor ve anlamadığım bir dilde konuşuyorlar,

belki Arapçadır. Meydan okuyucu bir tavırları var, vagonun içinde kurban arıyormuş gibi dolaşıyorlar. Yaklaşıyorlar, kendimi tehdit altında hissediyorum. Bana odaklanıyorlar. Her an bir saldırı olabilir diye düşünüyorum. Sonra yürümeye devam ediyorlar, diğer yolculara bakıyorum. Acı ve nefret dolu yüzlerinde tuhaf bir çirkinlik var. Söyledikleri cümleleri ne yazık ki çok iyi biliyorum. Yaşlı adam bile uyandı ve 'asmak, kesmek' diye birşeyler mırıldanıyor. Artık beni korkutanlar yabancılar değil, benim gibi olanlar." "Kızımın okul gezisi," diyor bir başkası, "sınıfında üç Türk kız olduğu için yapılamadı; anne babaları risk fazla olduğundan, onların katılmalarına izin vermedi. Bu da, halka açık bazı yerlerin sınırötesi olduğuna bir kanıttır; buralara artık tehlikesiz girilemiyor. Bu yeni bir olgu değil. Daha yıllar önce Berlin-Kreuzberg, kendilerini otonom[16] diye adlandıran ikiyüz kişinin hakimiyeti altındaydı. *Otonom* sözcüğünün bu bağlamdaki anlamı şuydu: bizim için bir insan toplumu yoktur. Halkı susturmayı amaçlıyorlardı, bunu da büyük ölçüde başardılar. Baskının, korkunun ve haracın hâkim olduğu bir kurtarılmış bölge oluşmuştu. Kurumlar geri çekiliyordu; kalan sivil örgütler de birbiri ardına bölgenin dışına itiliyordu.

Benzer bölgeler Doğu Avrupa ve eski Doğu Almanya'da da var. Eski sınır çizgisinin bu biçimde yeni bir sınıra dönüşmesi şaka değildir. Bazı semtlerde kaba güç geçerlidir. Gücünün yetmeyeceğini düşünen polis buralara girmekten korkuyor ve böylece suskun bir suç ortağı durumuna düşüyor. Burada, faillerin uygarlıktan ve onu getirdiği yüklerden kurtulmayı başarmış olmaları anlamında, kurtarılmış bölgelerden sözedilebilir.

Bu durum iki yönlü bir göçe yolaçıyor: aşırı sağcı kılıklı saldırgan çetelerin buraya göçü ve tehlike altındakilerin buradan başka yerlere göç etmesi; ki bunlar önceleri yalnızca yabancılar ve farklı düşünenler iken, sonraları, teröre boyun eğmek istemeyen herkes göç etmek zorunda kaldı. Sonuç, bölgenin çökmesi olacak gibi görünüyor. Çöküşün en önemli etkeni, ABD'de olduğu gibi, sanayiin oradan kaçmasıdır. Ortalama yaşam standardı yıkılıyor. Bir yanda kendi güvenlik güçlerine sahip korunmuş bölgeler, diğer yanda sefalet semtleri oluşuyor. Gözden çıkartılmış semtlerde artık resmi makamların, polis devriyelerinin ve mahkemelerin sözü geçmiyor. Buralar artık denetlenemez hale geliyor.

Sınır bölgeleri, kendi oyun kuralları ve fırtınalı yaşamı ile özel bir vakadır. Kaçakçılık, fuhuş ve kanunsuz işler burada ilişkilerin ölçüsünü

epeyce değiştirmiştir. Orada kaçak olarak bulunan, çoğunlukla çok farklı toplumsallaşmış, alışılmış ilişki biçimlerine neredeyse hiç anlayış göstermeyen yabancıların da bunda payı var. Fakat yerli halk da uygarlığın ölçülerinden kolayca vazgeçebiliyor. Bunun yerini orman kanunu alıyor. Bir Saddam Hüseyin'in devletler hukukunu hiçe sayması gibi, burada da yazılı ve sözlü bütün içsel mükellefiyetler iptal ediliyor. Sonunda artık yalnızca tüfeğin sözü geçiyor.

Artık tehlike altındakilere yalnız iki strateji kalıyor: kaçmak ya da kendini korumak. Ayrıcalıklı bir azınlık kaçış yolları arıyor; birtakım "tatil cennetleri"ne yerleşiyor, yazlıklarda ya da yaşlılar sitelerinde siperleniyor, köylerde komünler ya da sapa yerlerde tarikat merkezleri kuruyor. Yoksul milyonların kaçışı ise sığınmacılık ve göç sefaletine dönüşüyor.

Kaçamayanlar, kendini duvarlar arkasına kapatıyor. Barbarlara karşı koruma sağlaması beklenen Limes Surları'nın[17] yapımı uluslararası boyutta sürdürülüyor. Fakat metropollerin içlerinde de korunan güvenlik adaları oluşuyor. Amerika'nın, Afrika'nın ve Asya'nın büyük kentlerinde çoktandır mutlu insanlar için dikenli telli yüksek duvarlarla çevrili sığınaklar var. Bazen koca bir semte bile ancak özel kimliklerle girilebiliyor. Bariyerler, elektronik kameralar ve iyi eğitilmiş köpekler girişleri denetliyor. Kulelerdeki makineli tüfekli nişancılar çevreyi koruyor. Dikkati çeken şey toplama kampı ile benzerliği, ancak burada yok edilecek potansiyel olarak görülen, dış dünyadır. Ayrıcalıklılar, bütünüyle soyutlanma lüksünün bedelini ödüyor; kendi güvenliklerinin esiri olmuşlar.

Silahlanma döngüsü iç savaş dinamiğinin bir parçasıdır. Devlet güç tekelini artık kullanamadığı zaman, herkes başının çaresine bakmak zorundadır. Devlete neredeyse sınırsız güç yetkisi tanıyan Hobbes bile, bu duruma uyarlarsak, şunları söylüyor: "Tebanın hükümdara karşı yükümlülüğü, yalnızca onları gücüne dayanarak koruyabildiği sürece vardır. Çünkü insanların, başka kimse onları koruyamadığı durumda, doğal olarak sahip oldukları kendilerini koruma hakkı hiçbir anlaşma ile ortadan kaldırılamaz."

Devletin geri çekilmesinin nedenleri, çok değişik olabilir. Başlangıçta, Weimar Cumhuriyeti'nde[18] ve şimdilerde de yeniden birleşmiş Almanya'da görüldüğü gibi, korkaklık ve taktik hesaplar var. Moleküler iç savaş ilerlemişse, polis ve yargı artık duruma hâkim olamıyor; tutuklamalar yapılsa bile, dolup taşan hapishaneler saldırganların antrenman kamplarına

dönüşüyor. Sovyetler Birliği gibi başka örneklerde ise, devlet gücü meşruiyetinin dayanaklarını bile yitiriyor. Bir adım daha ileri gidildiğinde, Yugoslavya'da olduğu gibi, çete oluşumunu devletin kendisi destekliyor.

Gerekli olanaklara sahip olanlar, yakın bir gelecekte polisin yerini alacak paralı asker arayışına girecektir. Güvenlik hizmetlerinin yaygınlaşması, buna belirgin bir işarettir. Koruma görevlisi bulmak bir saygınlık simgesi haline geliyor. Kara şerifler, altyapıyı korumaları için, devlet kuruluşlarınca bile görevlendiriliyor. Kiralık koruma güçlerinin pahalı geldiği kentlerde halk korumaları ve *vigilant group'*lar[19] oluşuyor. Bunu yapamayacak durumda olan ise, er ya da geç en azından bir tabanca edinecektir; silah taşımanın ulusal ideolojinin bir parçası olduğu Amerika Birleşik Devletleri bu konuda bir örnektir.

İç savaşlar, moleküler boyuttan büyük boyuta kadar, bulaşıcıdır. Savaşmayanların sayısı, öldükleri ya da kaçtıkları veya fraksiyonlardan birine katıldıkları için azalırken, savaşanlar birbirine gittikçe daha çok benziyor. Ahlâkî durumları gibi, davranışları da aynılaşıyor. Kentlerin çatışma bölgelerinde polis ve ordu sanki çetelerden biriymiş gibi hareket ediyor. Anti-terör birlikleri yargısız infaz uyguluyor ve uyuşturucu bağımlıları ile adi suçlulara karşı sözde karşıtlarının aynadaki yansıması olan ölüm mangaları sürülüyor. Lümpen proletaryaya karşılık, yöntemlerinin seçiminde düşmanı örnek alan bir lümpen burjuvazi oluşuyor. Aynı durum, geniş sahalara yayılan savaşlar için de geçerlidir. Saldırganlık ve savunma birbirinden ayırt edilemiyor. Bu mekanizma kan davasını andırmaktadır. Gittikçe daha çok insan korku ve nefret girdabına kapılıyor, kapılır; mutlak asosyalleşmeye ulaşılana kadar.

"Bize ne oldu böyle, bilemiyoruz." Bu, Saraybosna'dan sağsalim kurtulabilenlerden en çok duyulan söz. Tüm açıklamaların tıkandığı yerde, bizzat deneyerek olayın derinlerine inmeye çalışmak belki de tek çaredir. Amerikalı bir yazar bunu yaptı. *Among the Thugs*[20] başlıklı röportajında Bill Buford, nasıl sürünün bir parçası haline geldiğini anlatıyor. Kitap iç savaşın henüz gizil olduğu evreyi tasvir ediyor. Olay yeri futbol stadyumu:

"Henüz 'onlarla' bir ilişki kurabilmiş olmakla övünemesem de, toplantılardan zevk aldığımın yavaş yavaş farkına varıyordum... Bugün geriye dönüp baktığımda, bunun alkole ya da tütüne alışmaktan pek farklı olmadığını düşünüyorum: başlangıçta iğrenerek; daha sonra biraz

zorlanarak ve zevkle; zamanla da bağımlılığa dönüşüyor. Ve sonunda belki biraz da özyıkım biçimini alıyor.”

Aşağıdaki sahnede şiddeti onaylayış doruk noktasına ulaşıyor: “Şimdi altı kişiydiler ve hepsi yerde yatan oğlanı tekmeliyordu. Oğlan yüzünü elleriyle örtüyordu. Bir ayakkabının hedefini şaşırıp şaşırmadığını ya da oğlanın alnına ve burnuna değil de parmaklarına isabet ettiğini çıkan sesten anlayabildiğime şaşırmıştım. Felç olmuş gibiydim. Olayı şimdi gözönüne getirdiğimde, tüm bunlara son verecek kadar yakında durduğumu düşünüyorum... Fakat yapmadım. Sanırım bu aklımdan bile geçmedi. Sanki zaman dramatik biçimde yavaşlamıştı, her saniyenin başlangıcı ve sonu bir film şeridindeki kareler gibi belirlenmişti; ve her gördüğüm kare beni ipnotize etmişti... Bu ilk çarpışma ile bir eşik, imgesel bir sınır çizgisi aşılmış oldu: sınırın bu tarafında, izin verilenlerin sınırını bilmek, –bu sürü içerisinde bile– neyin yapılabileceğinin neyin yapılamayacağının farkında olan normal bir düşünüş vardı; fakat şimdi, sınırların pek kalmadığı, yapılamayacak şeylerin de bulunduğu düşüncesinin artık mevcut olmadığı bir noktadaydık... Daha büyük bir şeye, aşkın bir duyguya yaklaşan bir coşkuydu bu –en azından sevinçti– fakat daha çok esrime gibi bir şeydi. Her şeye işleyen bir enerji yayılıyordu; kendini buna biraz olsun kaptırmamak olası değildi. Yanımda duran bir adam mutlu olduğunu, çok mutlu olduğunu, bu kadar mutlu olduğunu hiç anımsamadığını söylüyordu.”

SUÇSUZLUK FARAZİYELERİ, MAYIN TARLALARI

İÇ SAVAŞ hakkındaki konuşmalar da, er ya da geç bir tür kişisel deneye dönüşüyor. Bunu yaparken kemikler kırılmıyor; fakat yine de iç savaş hakkındaki her tartışma bir iç savaş suretidir. Tarafsız değilim. Bana da bulaştı. Öfkenin, korkunun ve nefretin içimde nasıl biriktiğini hissediyorum. Üzerinde konuştuğum şeye kendim karıştım. Limbik sistemim beynimi tanımadığım taşıyıcı maddelere boğuyor. Düşüncelerimin denetimini yitirme tehlikesi ile karşı karşıyayım.

Bu konu hakkında çizgisel bir tartışma yürütülemez. Kendi konumunda diretenler, çatışmayı körükler. Bir Arşimed noktası yoktur. Entelektüel ve ahlâkî bir mayın tarlasına ayak bastım. Dikkatli yürüyorum. En iyi ihtimalle yolumu bulabileceğimi, fakat mayınları etkisiz hale getiremeyeceğimi biliyorum. Hiç kimseyle hemfikir değilim, kendimle bile değilim.

Rastlantısal olarak burada, Almanya’da doğduğum için elli yıl sonra bile hâlâ kendimi bir bodrumda, battaniyeye sarınmış durumda otururken görüyorum. Uçaksavar topunun havlamasını bir hava mayınının ulumasından bugün bile ayırt edebilirim. Sirenlerin yükselip alçalan sesi bazen rüyalarıma giriyor – iğrenç bir ezgi. Bombardımanların yarı belirsiz yarı duyarsız dehşetini iyi anımsıyorum. Bodrumdaki bankın üzerinde oturup kulak kabartan ve müttefiklerin “terörist saldırılarının” hedefi olan yetişkinler, “masum sivil halk”tı. Bu sözleri her duyduğumda düşüncelere dalıyorum.

İç savaş doruk noktasına ulaştığında, çoğunluğun onu istememiş olduğu ortaya çıkar. Bu çoğunluk sessizdir. Kimse onu dikkate almaz. Çoğunluk fırsatını bulduğunda çatışmalara sırtını dönüp kaçar. Hele kadınlar, yıkıntılar arasında bir avuç un, yakacak odun, birkaç patates aramakla ve çocuklarını oradan uzaklaştırmakla uğraşırlar artık yalnızca. Yaşlı insanlar yanmış barakalarının kalıntılarını karıştırır, yorgun adamlar ölüleri gömer.

Herkes bu ve bundan daha kötü sahneleri tanır. Bu insanlar ne ateş eder ne de işkence yapar. Yüzlerinde nefretin izlerini taşımazlar. Bitkinlikten kararmışlardır.

Fakat bu hep böyle miydi? Fosfor bombaları kenti bir ateş denizine dönüştürürken bodrumda oturan "masum sivil halkta" tuhaf bir değişim olmuştu. Çünkü, daha önceleri, ne yapmak istediğini onlardan gizlemeyen *Führer*'in[21] konuşmasını her dinlediklerinde gözlerinin nasıl parladığını biliyorum: "daha önce hiç görülmemiş devasa bir boğuşma", ölümüne bir kavga başlatırken ve birkaç yıl önce sinagoglar yanarken orada dikilip izlediklerini biliyorum. Onların coşkulu onayı olmasaydı, Naziler iktidara hiç gelemezdi.

Bunun yalnızca Almanlar için geçerli olduğunu söyleyen herkese ahmak derim. Bill Buford'un sözünü ettiği o "her şeye işleyen enerji", o "sevinç", o "esrime" olmasa, ne kapımızın önündeki moleküler iç savaş ne de sınırlarımızın ötesindeki cehennem patlak verirdi. Stadyumun koltuklarında da olsa, Rostock ve Brixton'un, Bağdat ve Belgrad'ın caddelerinde de olsa, başlangıçta her zaman histerik alkışlar egemendir. İç savaş çıkartanlar çoğu kez seçimlerden ezici çoğunlukla çıkmışlar, konumlarını sandıkta güçlendirmişlerdir.

Ancak sonra, çok daha sonra, suçun sorumluluğu, bana hiç yabancı gelmeyen bir model izlenerek, devrilip gitmiş şu ya da bu lidere yüklenir. Fakat failleri yetiştirip besleyen, onları alkışlayan ve onlar için dua eden "masum sivil halk"tan başka kimdi ki? Komando giysili keskin nişancı, toplama kampı gardiyanı, nazi sloganları veya halk şarkıları mırıldanan ya da salavat getiren katil başka bir yıldızın insanı değil, öfkesini, acımasızlığını, kinciliğini kemirdiği bir toplumun temsilcisidir. İnsanlar ancak eylemlerinin ve görmezden geldiklerinin ölümcül sonuçlarını kendi bedenleri üzerinde hissettikleri zamandır ki, masumların saati gelmiş demektir.

NEFRET KÜLTÜRÜ, MEDYA TRANSI

KÜLTÜRÜN BİR toplumu şiddetten arındırabileceğine kendini inandırabilene ne mutlu. Daha yirminci yüzyıla girmeden modernizmin sanatçıları, şairleri ve kuramcıları bunun tersini kanıtlamıştı. Caniliğe, şeytanî uç tavırlara, uygarlığın yıkımına olan eğilimleri malûmdur. Paris'den St. Petersburg'a kadar *fin de siècle*'in[22] aydınları terörle cilveleşiyordu. Gelecekçiler (fütüristler) kadar genç dışavurumcular da savaş özlemlerini dile getiriyordu. Birinci Dünya Savaşı sonrasında da şiddetin yüceltilmesi azalmadı, arttı. Yüksek kültürün geniş kesimleri barbarlığa dönüşü övüyordu. De Sade'ın yazılarına, günümüze kadar süren, tapınırcasına bir saygı gösteriliyordu. Ernst Jünger çelik fırtınasının arındırıcı gücünün propagandasını yapıyordu, Céline antisemitizmle flört ediyordu ve André Breton ellerde tabancalarla caddeye çıkıp, olabildiğince uzun süre kalabalığa yaylım ateşi açmanın "en yalın gerçeküstücü eylem" olduğunu açıklıyordu. Avrupa avangardlarının şiddete tapmasının ne kadar ciddiye alınması gerektiği sorusu sorulabilir. Kışkırtıcılıkları, yalnızca varolana karşı duydukları derin nefreti değil, aynı zamanda kendilerinden de aynı derinlikle nefret ettiklerini kanıtlamaktadır. Bunlar muhtemelen kendi şuursuzluk duygularının telâfisine ve nüfuzlarını tehdit eden modernleşme baskılarından korunmaya dönük çabalardı. Ayrıca, yabancısı olmadıkları, poz verme eğilimlerini de hesaba katmak gerekir. Sonuçta onları erken uyarıcılar olarak da görebiliriz. Onların bu cezbe halinde, ileride olacakların sezgisi yatıyordu. Fakat etki alanları iç savaş çıkartacak kadar geniş değildi.

Böyle bir etkisizlik burjuvazinin, köylülerin, Yahudilerin, Çingenelerin ve akla gelebilecek her türlü azınlığın ortadan kaldırılmasını hayal eden komünist ve faşist lümpen entelijensiya için sözkonusu değildir. Yugoslav entelijensiyasının büyük bölümü, nefret üretiminin ve iç savaş hazırlığının,

günümüzde de, kültürle uğraşanların en önemli uğraşları arasında bulunduğunu kanıtladı.

Önde gelen ülkelerde şiddete tapınma ve *nostalgie de la boue*[23] kitle kültürünün sanayileştirilmesiyle birlikte toplumun tüm kesimlerine yayıldı. Böylece avangard kavramı, sözcülerinin hayal bile edemedikleri, uğursuz bir anlam yüklendi. Onlar, seçkin fantazilerinin lümpen sanatçı sürülerince ciddiye alınacağını ve taklit edileceğini kuşkusuz hiç düşünmemişlerdir.

Bu arada katliam kitle eğlencesine dönüşmüş bulunuyor. Film ve video, kiralık katili, adam kaçıranı, seri cinayet işleyeni televizyon kahramanı yapmak için birbiri ile yarışıyor ve ödenekli tiyatrolar kan ve bok sahneleyerek çaresizce korku filmlerinin peşinden koşup duruyorlar. Basitçe yansıtmayı, seyirciden "hiçbir şeyi saklamama", "bütün çıplaklığıyla karşımıza getirme" adı altında, "cesur provokasyon", "şok tedavisi" diye sunuyorlar – bunun bir yalan olduğunu izleyici kolayca anlıyor. Bunların ötesinde sonsuz gençliğini yaşayan sevgili eski rock müziği, Public Enemy ya da *Slayer, Kahlschlag, Endsieg* ve *Brutal*[24] adını taşıyan gruplarla karşımıza çıkıyor; kendisini *Guns 'N' Roses* diye adlandıran bir grup ilk albümü *Appetite for Destruction*'dan[25] on-beş milyon adet sattı.

Sanat pazarında da vandalizm revaçta. Duvar yazısı karalamacılarının totolojileri derhal müzeye gidiyor. Dehşete olan özlem, sanat çalışmalarında açıkça gösterime sunuluyor. Tabiî ki burada sözkonusu olan, çekiciliğini gerçek ile arasındaki güvenli mesafeden alan dolambaçlı zevklerdir ve tabiî ki katıksız yılışıklığın sözkonusu olduğu bir yerde neden-sonuç ilişkisi aramak saflık olacaktır.

Failler, bazen onların amblemleri ile süslenseler de, yıkılmış bir estetiğin sunacağı örneklere çoktandır gerek duymuyorlar. Onların medya transına kapılmaları medyanın özendirici etkileriyle değil, görüntü ile gerçeklik arasındaki kısa devreyle açıklanmalı. Sanki davranışlarının sorumlusu artık "kendi" değilmiş duygusuna kapılan çok sayıda fail var. Sanki başkalarını gerçekten döverek öldürdüklerinin farkında değiller, sanki bütün bunlar sadece "TV'de gösteriliyor". Gerçek ile filmin ayırt edilememesi simülasyon kuramlarını saçma biçimde doğruluyor.

Medya, gerçekliğin dışına itilmiş kişiyi bir bakıma ikiye katlıyor ve ona bir varoluş kanıtı sunuyor. Bu, Hannah Arendt'in teşhis ettiği patolojik feragatin bir sonucudur. Her yarı deli, bir elinde benzin dolu bira şişesi,

diğer eli Hitler selâmı için havaya kalkmış durumda *New York Times*'in birinci sayfasına çıkmayı hayal edebilir ve haber programlarında önceki akşam yaptıklarını hayranlıkla izleyebilir: yanan evler, tanınmaz durumdaki cesetler, özel toplantılar, kriz masaları. Böylelikle televizyon, bencilikten büzüşmüş bir ben'in yerini alan protez oluyor, tek ve devâsâ bir duvar yazısı etkisi yapıyor.

SİHİRLİ TORBALAR, SUÇLULUK DUYGULARI

İNSAN HAKLARINDAN hiç bu kadar sözedilmemişti; hiçbir zaman insan haklarını en iyi olasılıkla ancak kulaktan dolma bilenlerin sayısı bu kadar çok olmamıştı. Birleşmiş Milletler'in 1948'deki genel kurulunda red oyu olmaksızın kabul edilen İnsan Hakları Bildirisi bir önsöz ve otuz maddeden oluşuyor ve aralarında insanın yaşama, hürriyet ve güvenlik hakkının, düşünce ve inanç özgürlüğünün, düşüncelerini özgürce dile getirme hakkının, sosyal güvenlik ve çalışma hakkının yanısıra sağlık ve esenlik sağlayacak bir yaşam düzeyi hakkının da bulunduğu, uzun bir siyasal ve toplumsal haklar katalogunu sıralıyor. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de şöyle deniyor: "Her insanın, bu sıralanan hakları ve özgürlükleri bütünüyle gerçekleştirecek toplumsal ve uluslararası bir düzene hakkı vardır."

Komünist devletler, Güney Afrika ve Suudi Arabistan o zamanlar çekimser kalmıştı ki, bu da gerçeğe biraz olsun saygı duyduklarını gösteriyor. Diğer bütün devletler, sürgün ve sansürün, baskı ve işkencenin gündemde olduğu devletler bile, metni hiç çekinmeden imzaladı. Günümüzde de Genel Kurul'da açık ya da üstü kapalı diktatörlüklerin mutlak çoğunluğu oluşturduğunu hesaba katmak gerekir. Demokrasiler küçük bir azınlık oluşturuyor; aralarından birçoğu da, 1948'den bu yana çok sayıda sömürge savaşı çıkardıkları ve kendilerine yarar sağlayacağını düşündükleri terörist rejimleri desteklemeye her zaman hazır oldukları için suçludur.

Dünya nüfusunun beşte dördü bu bildirinin maddelerine aykırı koşullar altında yaşıyor; durumları anne-babalarınınkinden çok daha kötü olan neredeyse yüz milyon kişi yıldan yıla bunlar arasına katılmaktadır. Bu durum karşısında Birleşmiş Milletler'in azametli sözleri siniklikten öte gidemiyor. Sovyet Devleti'nin tebâsı da, herkese temel hakları veren 1938 Stalin Anayasası ilan edildiğinde, kendileriyle alay edildiğini düşünebilirdi.

Avrupalılar ve Kuzey Amerikalılar bugün her alanda ciddiye alınıyorsa, bunu kendilerine borçlular; çünkü insan haklarını siyasal kural konumuna yükseltenler onlardır –önce 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile, sonra 1789'da Paris'te kabul edilen *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*[26] ile. Hattâ kısa süre sonra, 1793'de, yani terör döneminde, kamunun refahı ve mutluluğu *(le bonheur commun)* bile devlet politikası olarak ilan edildi. Tabiî ki dünyanın diğer bölgelerinde adalet arayışı, yardımseverlik ve acıma duygusu Avrupa'da ya da Kuzey Amerika'da olduğundan daha ender bulunur bir şey değildir. Yoksul Afrika ülkeleri Avrupa Birliği'nden daha fazla iç savaş göçmeni kabul etti; demokrasi hareketleri her kıtada var; yabancı düşmanlığı ve ırkçılık sözkonusu olduğunda ise, Japonya'dan Kaliforniya'ya kadar, zengin ülkeler birinciliği kimseye kaptırmıyor.

Fakat evrensellik söylemi Batıya özgüdür. Bunlara dayanarak konulan ilkelerin istisnasız ve herkes için aynı biçimde geçerli olması gerekir. Evrensellik, yakın ile uzak arasında bir ayrım yapmıyor; o, mutlak ve soyuttur. İnsan hakları kavramı ilke olarak herkese sınırsız bir sorumluluk yüklüyor. Onun, tüm laikleştirme çabalarına direnebilmiş teolojik çekirdeği burada ortaya çıkmaktadır. Herkes herkesten sorumlu olmalıdır. Bu isteğin altında, tanrıya benzeme buyruğu yatar; çünkü her yerde olmayı, hattâ sonsuz güce sahip olmayı gerektirir. Fakat hareket olanaklarımız sonsuz olmadığından, gereklilik ve gerçeklik arasındaki uçurum gitgide büyüyor. Nesnel ikiyüzlülüğün sınırı çok geçmeden aşılmış oluyor; öyle olunca da evrensellik ahlâkî bir tuzak olarak görünüyor. Her yerde katliamlar yapılıyor, insanlar açlık çekiyor, göçe zorlanıyor, işkence görüyor, tecavüze uğruyor ve sizler hiçbir şey yapmadan bunlara izleyici kalıp günlük işlerinizle meşgul oluyorsunuz, deniliyor... Hükümetleri hedef alan fakat metrodaki kadına da çatan, büyük güçlere olduğu kadar sıradan insanlara da yöneltilen bu suçlama sıkça yinelenmektedir.

Hepimizin izleyiciye dönüştüğü kuşkusuz. Kendilerinin kurban, fail ya da görgü tanığı olmadığı hallerde yalnızca söylentiler duyma konumunda olan eski insanlardan bu noktada ayrılmaktayız. O zamanlar, başka bir yerde olup bitenler ancak anlatıldığı kadarı ile biliniyordu. Daha yirminci yüzyılın ortalarında kamuoyu dönemin en büyük katliamlarından neredeyse bütünüyle habersiz kalıyordu. Hitler ve Stalin bunları gizli tutmak için

ellerinden geleni yapıyorlardı. Soykırım *Reich*'in gizli işiydi. Yok etme kamplarında televizyon kameraları yoktu.

Buna karşın günümüzde katiller televizyonda söyleşi yapmaya gönülden razılar ve medya, cinayet işlenirken orada bulunmaktan gurur duyuyor. İç savaş televizyon dizisine dönüşüyor. Savaşçılar vahşetlerini kamuoyunun önünde sergiliyorlar. Belli ki bunun kendilerine bir saygınlık kazandıracağını düşünüyorlar. Böylece, şartları arasında daima televizyon starı gibi ekrana çıkma talebinin yeraldığı gangsterlerin, uçak kaçıranların, ve fidyecilerin izinden gidiyorlar; iletişim araçları, onların bu takdiri kazanmalarını sağlıyor. Röportajcılar bununla yalnızca bilgilendirme görevlerini yerine getirdiklerini vurguluyorlar. Söylediklerine bakılırsa, olup biteni bize bütün çıplaklığıyla gösteriyorlar, gerekli öfkenin oluşması için de yorumcu devreye giriyor.

Bu ithama başka, gizli bir iletinin karışması kaçınılmaz. Bu ileti, dehşetin olağan olduğunu ve akla bile gelmeyenin aslında her yerde ve her zaman yapılabileceğini ileri sürüyor. O zaman niçin burada da olmasın? Öykünen eylemci figürünü her polis bilir. Bu, günümüzde artık siyasal bir elken oldu. Bu anlamda medya, gözler önüne serdiği fiilin, isteyerek ya da istemeyerek, propagandasını yapmaktadır.

Görüntülerdeki terör, terörist yapamadığını da suskun birer görgü tanığı yapıyor. Böylece her birimize sürekli şantaj yapılıyor. Çünkü, kendisine gösterilenler karşısında ne yaptığı sorusu, ancak görgü tanığına yöneltilebilecek bir sorudur. Tüm iletişim araçlarının ahlaken en bozulmuşu olan televizyon böylelikle ahlâkî bir merci haline geliyor.

Herkesten birşeyler yapmasını (ama ne?), olaylara müdahale etmesini (ama nasıl?) beklemenin ilk anda göze görünmeyen sonuçları var. Bu beklenti, insan haklarını ilan eden ve vicdanı icat edenlere, yani Batıya yöneliktir: dünyanın bu zengin ve eskiden beri uygar sayılan bölgesine. Avrupamerkezciliğin son sığınağı ahlâktır.

Bir Kürt ya da bir Tamilli ile, Kuzey İrlanda'nın ya da Bask Bölgesinin sorunları hakkında konuşmayı denemiş olan birisi, anlayışsızlıkla karşılaşacağını bilir. Karşılaşacağı soru şudur: Sizin sorunlarınızdan bana ne? Asyalı adam vicdan rahatlığı ile, başka sorunları olduğunu söyleyecektir.

Onun bu yanıtı vermeye hakkı olmadığı düşünülmemelidir. Çünkü Ohio, Piemont ya da Hessen'de oturan bir kimse de, televizyon ekranındaki

anlaşılmaz çatışmalar karşısında umutsuz bir çaresizliğe düşüyor ve kendisine fazla yüklenildiği hissine kapılıyor. İnsanın üzerine boca edilen bilgi yığının sadece miktarı bile, bu bilgilerin doğru biçimde işlenmesini engelliyor. Yalnızca başka işi gücü olmayan uzmanlar, Sovyetler'in dağılışının ortaya çıkardığı yüzelli etnik grubu akıllarında tutabilir.

Akşam haberleri, süpermarketteki tezgâhtardan bile İnguşlar ile Çeçenleri, Gürcüler ile Abhazları ayırdetmesini bekliyor. Dağlık Karabağ yıllardır gündemde ve bizden, tanınmaz haldeki bir avuç cesede bakarak bu bölge hakkında bir imge oluşturmamız bekleniyor. Gangsterlerin daha tam telâffuz edemediğimiz adlarını ezberlemeye ve amaçlarını bir türlü anlayamadığımız Müslüman tarikatlar, Afrikalı milisler ve Kamboçyalı fraksiyonlar ile ilgilenmeye zorlanıyoruz. Bunu yapacak durumda olmayana ise katı yürekli bir vurdumduymaz ve başkalarının acı çekmesini hiç umursamayan bencil bir refah devleti vatandaşı gözüyle bakılıyor.

Bu iletiyi alanlar tedirgin oluyor. Bazıları suçluluk duygularına kapılıyor. Yardım etmeyi meslekleri haline getirmezlerse, yapabilecekleri çok sınırlı. Birçoğu bağış yapıyor. Bunlar, yalnızca vicdanlarını rahatlatmanın peşinde olmakla suçlanıyor. Yardımseverliğin, herkesin ucuz yoldan vicdanını rahatlatabileceği bir ağrı dindirici, kendini ferahlatmak için bir manevra olduğu söyleniyor. Erdem vaazları verenler, kendilerini nasıl memnun edebileceğimizi ise açıklamıyorlar.

Dozu artırarak kuzucuklarını daha duyarlı kılabileceğini sanan bir pedagoji, en iyimser bakışla naiftir. Bu, tam tersine, hedef kitlesini her türlü vicdan kıpırtısına karşı duyarsızlaştıracaktır. Aşırı psişik ve algısal yüklenme geri teper. İzleyici kendini sorumsuz ve güçsüz hisseder; kabuğuna çekilir. İletiler geri çevrilir ya da yalanlanır. İç savunmanın bu biçimi yalnızca anlaşılır değil, kaçınılmazdır da. Her gün işlenen katliama gösterilmesi gereken "doğru" tepkinin nasıl olması gerektiğini kimse söyleyemiyor çünkü.

Bu kadarla da kalmaz. Paradoks tepki kavramı farmakolojiden biliniyor: yanlış kullanılan ya da yanlış dozda verilen bir ilâç, istenen etkinin tam tersine yolaçabilir. Hareket olanaklarına bakmadan ortaya sürülen ahlâkî talepler, sonunda, zorlananların kendilerini bütünüyle geri çekmesine ve her türlü sorumluluğu inkâr etmesine sebep olur. Öfkeli saldırganlığa kadar tırmanabilen barbarlaşmanın tohumu burada atılır.

YARDIM ÇAĞRILARI, VASÎLİKLER

YALNIZCA İNSANLAR değil, siyasal sistemler de çaresiz durumda. Çoğalan iç savaşların durdurulmasını sağlayacak uluslararası bir mekanizma henüz yok. Ne klasik dış politika, ne de dünya çapındaki uluslararası örgütlenme bunu sağlayacak durumda. Avrupa Birliği'nin ise adını anmaya bile gerek yok. Her yere müdahale etmedikleri suçlaması, bu aktörlere de her gün yöneltiliyor. Bugün onbeşten fazla ülkede mavi miğferliler konuşlandırılmış durumda. Politik harcamalar astronomik düzeye çıkmış, görev ve temsil tanımları çelişkili, başarı ise kuşkulu görünüyor. Çatışmaların nedenleri, akılcı biçimde saptanabilir olduğunda bile, barış diplomasisi ile ortadan kaldırılamaz.

Her arabuluculuğun koşulu, taraflarda barış yapma istem ve yeteneğinin bulunmasıdır. Fakat genellikle tarafların hepsinde, savaşı yok olana kadar sürdürme istemi ağır basmaktadır. Araya girmek isteyen arabulucu, bütün iç savaş çetelerinin hedef tahtası haline gelmeyi göze almalıdır. Yardım kuruluşları sürekli tehdit altında, yardım konvoyları saldırıya uğruyor ve yağmalanıyor. Arabuluculara şantaj yapılıyor, yardım görevlileri rehin alınıyor, görüşmeler sabote ediliyor; keskin nişancılar barış gücü birliklerine ateş ediyor. Hükümetler, gönderdikleri birliklere, askerî amaçlarını yerine getirme yetkisi şöyle dursun, kendilerini koruma hakkı bile tanımıyor.

Yaptırımlar ve ambargolar gerçekten uygulanmıyor. Silahla korunan deliksiz bir abluka hiç kurulamadı; çok etkili olabileceği halde, denenmedi bile. Dış dünya ile olan tüm bağlantılar kesilse, enerji ve cephane desteği sağlanmasa, iletişim, para transferi, ulaşım araçları ve gıda maddeleri olmasa, her iç savaş birkaç ay içerisinde sona erer. Fakat tam da bu etkililiği, reçetenin uygulanmasını engelliyor. Müdahale eden koalisyon daha ilk adımlarda sanık sandalyesine oturtulduğunu düşünüyor; çünkü

savaş bölgesinin yalıtılması kaçınılmaz olarak “masum sivil halk”ı da etkiliyor.

Bu ikilemden çıkan sonuç, müdahaleye katılanların hepsinin otoritelerini ve inandırıcılıklarını günden güne yitirdikleridir. Buna rağmen her harekât arkasından yeni harekâtların yapılmasını gerektiriyor. A ülkesine müdahale yapılırken B ülkesi niçin kendi haline bırakılıyor? İç savaşta yenilgiye uğrayan taraf, dış dünyanın niçin yardımına koşmadığını anlayamıyor. Yardım gelmeyince umut umutsuzluğa, beklenti öfkeye, hattâ nefret ve intikam duygularına dönüşüyor. Bunun, örnekleri daha yüzyılın başlarında vardı – bir kadın yazarın 1919 tarihli Petersburg Güncesi gibi:

“Varsınlar bizi öldürsünler, Rusya’yı yerle bir etsinler, bu bilgisiz, anlayışsız Avrupalılar... İtilâf devletlerinin (İngiltere?) anlamsız, canice tutumu sürüyor... Rusya’da yaşayan bizler, İngiltere’nin bize yaptıklarının kendi başına da gelmesini o kadar çok istiyoruz ki... Böyle bir şey dünya tarihinde hiç görülmedi. Benzerleri bunun yanında hiç kalır. Koskoca bir kent intihar ediyor. Ve bunu da, parmağını bile oynatmayan Avrupa’nın gözleri önünde yapıyor: akan kanlar onu aptallaştırmış ya da şeytanlaştırmış... Bunun tek anlamı: yirminci yüzyıl Avrupası’nda bir ülke bu boyutta, dünya tarihinde hiç görülmemiş bir genel *esaret* altında varolabiliyorsa ve Avrupa bunu anlamıyor ya da umursamıyorsa, Avrupa yıkılacaktır. Ve bunu da hak etmiştir.”

Suçlamalar da iç savaşlar gibi tırmanır. Askerî müdahaleye yanaşmayanlar ayırımcılık ve barbarlıkla suçlanır. Böylelikle sömürgecilik karşıtı söylem de dayanaklarını gitgide yitiriyor. Bu söylem bir yandan ülkelerin egemenliğini, bağımsızlığını ve içişlerine karışılmamasını göklere çıkardı; diğer yandan Batılı güçlere uluslararası bir sorumluluk yükledi. Öyle ki, gerçek suçlu aynı zamanda olası bir kurtarıcı olarak da görülüyor – ve bunun tersi de geçerli. Bu durum, manda şeklinde yeniden-sömürgeleştirme dileğinin dillenmesine kadar varabiliyor.

Bu, aktörlere rahat bir siper sağlayan bir yansıtmanın en aşırı biçimidir. İç savaşların sorumlusu olarak asla, geniş kitle tabanlarıyla yerli failler gösterilmiyor; ülke dışındaki başka suçlular aranıyor. Böylelikle dünyanın birçok bölgesindeki nüfus sanki kendi başına hareket edemeyen, bu nedenle asla özne olamayıp ancak nesne olabilen kuklalarmış gibi görülüyor; reşit sayılmıyor. Üstelik bu kimseyi rahatsız etmiyor gibi. Bu, egemenlikleri altındakilere her zaman çocukmuş gibi davranan eski sömürge efendilerinin

üstünlük duygularını da anımsatıyor: ellerine tehlikeli nesneler vermemek gerekir; onların gerek duyduğu yalnızca bir vasidir. Bakıcı olarak da, ne yaparsa yapsın bütün sonuçlarına katlanmak zorunda olan Batı akla geliyor ancak.

Müdahaleler karmaşasında saldırı savaşları ile iç çatışmaların ayırt edilememesi tehlikesi beliriyor, bu da uluslararası hukuku zedeliyor. Güçlü gerekçelere dayanan bu öğreti son olarak Körfez Savaşı'nda Irak'ın önce zayıf bir komşu ülkeye, sonra da uzaktaki, çatışma ile hiçbir ilgisi olmayan İsrail'e füzelerle saldırması ile pratikteki sonuçlarını ortaya koydu.

Hitler kendi ülkesinin insanlarını öldürmekle yetinseydi, ona karşı kurulan ittifak da hiçbir zaman oluşmazdı. Yalnızca Sovyet halklarına zulmettiği sürece de Stalin'e karşı kimse harekete geçmedi. Ancak dehşeti başka ülkelere ihraç etmeye çalışması Soğuk Savaş'a yolaçtı.

Evrenselci ahlâk böyle temel ayırımlara tevekkülle katlanmak istemiyor. Her yerde ve her zaman sınırsız müdahaleyi öngörüyor. Fakat bu hesap tutmayacak. Potansiyel müdahale gücüne sahip hükümetlerin, kendi halklarına politik dille izah edebileceklerinin sınırına çoktan dayanıldı. Yugoslavya'daki savaş, Avrupalıların barışı sağlayacak güçlerinin de buna niyetlerinin de olmadığını gösterdi. Evrensel polis rolü, süper güç ABD'yi bile zorluyor. Dünyadaki bütün iç savaşları durdurmaya yetecek kadar suçluluk duygusu, para ve asker ne yazık ki mevcut değil.

ÖNCELİKLER, ÇELİŞKİLER

1931 YILINDA Kurt Gödel isimli dâhi bir araştırmacı, tümüyle çelişkisiz bir matematiğin olamayacağını kanıtladı. Böylece matematikçilerin kökleri derinlere inen bir kanısını yerinden oynattı; o günden bu yana, kararsızlık/düzensizlik batağından kendilerini kurtarmalarının olanaksız olduğu gerçeği ile yaşamak zorundalar. Usta mantıkçılar bile bunu başaramıyorsa, sürekli ortaya çıkan ahlâkî çelişkiler yalın betimlemelerle nasıl ortadan kaldırılsın?

Ahlâkî sonsuz güç fantazilerini bırakmanın zamanı geldi. Uzun vadede hiç kimse, topluluklar da bireyler de sorumluluk derecelerini ölçmekten ve öncelikler belirlemekten kaçınamaz. (Belki önceliğin ne olduğunu açıklamak gerekecektir. Çünkü bir sav dünya görüşüne uymadığında, olduğundan daha aptalmış gibi davranan çok insan var. Öncelik sözcüğünün anlamı basit bir *ya/ya da* değildir, birbirini karşılıklı olarak yadsıyan alternatifler arasından bir seçim de değildir. Önce ne yapılmalıdır? Güçlerimi en etkili biçimde nerede kullanabilirim? Nelere öncelik tanınmalıdır? Anlambilimsel olarak söyleyeceklerim bu kadar. Anlaşılabildi mi? Kalın kafalılar için konudan uzaklaşarak yapılan bu açıklama sona ermiştir.)

Bu tür ayrımların her biri zor ve sevimsizdir. Güçlü ideolojik geleneklerle çatışır. Hareket olanaklarımızın sınırlı ve göreli olduğundan sözeden, kendisini hemen bir görececi (relativist) olarak teşhir edilmiş buluyor. Fakat önce çocukları, komşuları ve yakın çevresi ile ilgilenmek zorunda olduğunu gizliden gizliye herkes biliyor. Hıristiyanlık bile daima en uzaktakilerden değil, en yakındakilerden sözetmiştir.

Sorumluluğumuzun derecelerini arama çabasından olumlu kazanımlar elde edilebilir. Bunun evlât edinme ve vaftiz babalığı gibi eski örnekleri var. Salt akrabalık bir yana, *uzamsal* yakınlığın bile önemli olmadığını; aslolanın, yardım edenle yardıma muhtaç durumdaki arasında yakın bir

ilişkinin kurulması olduğunu bunlar kanıtlıyor. Bu ilişkiler yalnızca maddî ve duygusal enerjileri yoğunlaştırmakla kalmıyor. Soyutlamanın yerini somut bir ilişki alıyor. Her yardım etme ve yardım alma denemesinin beraberinde çatışmalar getirmesi kaçınılmazdır; ancak insanlar birbirini tanıyorsa bunlar çözülebilir.

Fakat her öncelik tayininin bir de karanlık arka yüzü vardır – ve bunu gizlemek doğru olmaz. *Triage* sözcüğü Fransızca'dan gelmektedir; tasnif ya da seçme anlamındadır. Bu kavram 19. yüzyıl savaş tıbbında ortaya çıktı. Büyük çarpışmalar sonrasında hekimler ulaşım yollarının zorlu ve tehlikeli olması, hastane kapasitelerinin ve tedavi olanaklarının yetersizliği karşısında, yaralılara nasıl yardım edeceklerini bilemiyorlardı. Üçlü tasnife dayalı *Triage* Kuralı yaygınlık kazandı. Hafif yaralılara gerektiği kadarıyla yardım ediliyordu ve bunlar cephe gerisine kendi çabalarıyla ulaşmak zorundaydılar. Umutsuz biçimde yaralılar kaderlerine terk ediliyordu. Etkin tıbbî yardım ancak buna çok gerek duyan ve durumu umut verici olanlara yapılıyordu. Bu hekimlerin ve sağlık görevlilerinin ikilemi açıkça ortadadır. Ölüm ile yaşam arasında yapılan her seçimin beraberinde getirdiği ahlâkî riziko ile yaşamak zorundaydılar. Benzer durumlar günümüzde yoğun bakım ve organ nakli tıbbında görülmektedir. Ancak bir fitneci, *Triage*'ı faşist eleyiciliğin yakınlarına koyabilir; çünkü burada amaç yaşamın yok edilmesi değil, yaşamın kurtarılmasıdır. Tüm hastalara aynı tedavinin uygulanmasını sağlayacak evrensel çözümler görünürlerde yok. Bu tür zaruret hallerinin yakın gelecekte artması ve ağırlaşması olasıdır.

Günümüzde her ahlâkî sorumluluk uç vakalarda kahredici bir çaresizlikle karşı karşıya kalıyor. Konu ister açlık yardımı, ister siyasal ve askerî arabuluculuk, islerse zorunlu göç ya da toplu göç olsun: düşünülebilecek her seçim hakkı, sonunda *Triage* mantığına gelip dayanıldığında itiraf edilse de edilmese de ortadan kalkmaktadır. Derecelendirmek, öncelikleri belirlemek, sorumluluğu basamaklandırmak ne kadar akla yatkın gerekçelere dayansa da, mayın tarlasından bir çıkış yolu açamıyor. Bu yalnızca geçici bir önlem sayılabilir. Kullanışlı oluşu ve insanın kendini kandırmasına olabildiğine az imkân vermesi dışında, evrenselliğin gereklerini yerine getirmeye hizmet edecek bir yönü yok.

Bütün dünya ile dayanışmanın soylu bir amaç olduğunu hiç kimse yadsımıyor. Bunu gerçekten sırtlananı ve başarabileni kutlamak gerekir. Fakat daima sonsuz iyiliği savunma isteminin, günlük barbarlıkla nasıl

kolayca içiçe olabildiğini kendi ülkemize baktığımızda görüyoruz. Örneğin, adam döven ve insan yakan Alman çeteleri gece gündüz korku ve dehşet saçtıkça, barışın teminatı ve insan hakları savunucusu olarak sahneye çıkmak bir Almana yakışmıyor.

Keşmir sorununda bir şey yapamayız; Sünniler ile Şiiler, Tamiller ile Sinhaliler[27] arasındaki kavgayı pek anlamıyoruz; Angola'nın ne olacağına öncelikle Angolalılar karar vermelidir. Ve birbirine düşmüş Boşnakların arasını bulmadan önce kendi ülkemizdeki iç savaşı sona erdirmeliyiz. Almanlar için şu geçerli olmalıdır: önceliğimiz Somali değil, Hoyerswerda ve Rostock, Mölln ve Solingen'dir. Elimizdeki olanaklar bunun için yeterlidir, bunu herkesten bekleyebiliriz, bundan hepimiz sorumluyuz.

Fakat ille Alman olarak gerekmiyor. Ve *Hic Rhodus, hic salta! First things first'*ün[28] ne anlama geldiğini bilmek için de İngilizce ya da Latince bilmek gerekmiyor. Her yerde, herkesin kapısının önünde yangın var.

GEÇİCİ MUCİZELER

HERKES GÖZÜ dönmüş biçimde ortalıkta dolanmıyor. Herkes başkalarını ve kendisini yok etmek istemiyor. En geç bütün güçlerin tükendiği gün, saldırganlar amacına ulaştıklarında, yani ülke yerle bir olduğunda ve ölüler gömüldükten sonra, iç savaşın gerçek kahramanları gün ışığına çıkıyor. Geç kalıyorlar. Ortaya çıkışları kahramanca değil. Göze batmıyorlar ve televizyon ekranında hiç görünmüyorlar.

Derme çatma bir atölyede sakatlar için protez üretiliyor. Bir kadın çocuk bezi olarak kullanılabilecek çaputlar arıyor. Delik deşik bir aracın tekerleklerinden ayakkabı yapılıyor. İlk su borusu yamanıyor, ilk jeneratör çalışmaya başlıyor. Kaçakçılar bir yerlerden yakıt buluyor. Bir postacı görülüyor. Çocuklarını kaybeden anne, kendi yazdığı bir tabelayı kapıya asarak o civarın tek kafesini açıyor. Papaz, sefil durumdaki birkaç paralı askeri toplayıp, kilisenin yanındaki barakada bir tamirhane açıyor. Sivil yaşam başlıyor. Her şey durmaksızın ilerliyor – bir dahaki sefere kadar.

Küçük, moleküler iç savaş da sonsuza kadar sürmüyor. Sokaktaki çatışmadan sonra camcılar geliyor, yağmadan sonra iki adam ellerinde tel uçları ve pense ile, parçalanmış kulübedeki telefonu yeniden bağlıyor. Hastanelerin dolup taşan acil servislerinde doktorlar hayatta kalanları kurtarabilmek için gece boyunca çalışıyor.

Bu insanların sebatkârlığı bir mucizeye benziyor. Dünyayı düzeltemeyeceklerini biliyorlar. Ancak bir köşeyi, bir çatıyı, bir yarayı iyi edebilirler. Katillerin bir hafta veya on yıl sonra geri döneceğini de biliyorlar. İç savaş sonsuza dek sürmüyor, fakat oluşturduğu tehdit sürekli.

Sisyphos'u varoluşçu bir kahraman, şeytanî parıltı sahibi bir *outsider*[29] ve olağanüstü bir trajedinin taşıyıcısı olan bir asi yapmak istemişlerdi. Belki bu yanlıştır. Belki çok daha önemli birisidir, yani günlük yaşamdan bir figürdür. Yunanlılar onun adını *sophos* (akıllı) sözcüğünün bir çekimi olarak yorumlamışlar; hattâ Homeros ona insanların en akıllısı diyor. O bir

düşünür değil, zeki bir numaracıdır. Onun ölümün elini kolunu bağlamayı başardığı anlatılır. Savaş tanrısı Ares ölümü kurtarıp, Sisyphos'u ona teslim edene dek öldürmeye son vermişti. Fakat Sisyphos, ölümü ikinci bir kez alt etti ve yeryüzüne dönmeyi başardı. Çok uzun yıllar yaşadığı söylenir.

Daha sonraları, sahip olduğu insan aklına karşılık ceza olarak, ağır bir taşı sürekli yeniden yokuş yukarı yuvarlamak zorunda kaldı. Bu taş barıştır.

Kaynakça ve Belgeler

Dünya ticaret payları hakkında verilen rakamlar GATT ve SIPRI İstatistiklerine dayanmaktadır. Hannah Arendt'den yaptığım alıntılar *The Origins of Totalitarianism* (New York 1951) başlıklı eserinin üçüncü bölümünden alınmıştır. Fransız sosyal yardım görevlisinin sözlerini Stephan Wehowsky 21./22.11.1992 tarihli *Süddeutsche Zeitung*'da yayınladı; makalesinin başlığı "Lust an der Randale". *Reductio ad insanitatem* sözü Robert Hughes'indir. *Üçüncü dünyanın hesabına?* sorusuna ayrıntılı yanıtı Siegfried Kohlhammer aynı başlıklı denemesinde veriyor (Göttingen 1993). Frantz Fanon'un haksız yere unutulmuş kitabının adı *Les damnés de la terre*'dir (Paris 1961). Efendi ile uşak dialektiğinin en önemli yeni yorumu Alexandre Kojéve'in *Introduction à la lecture de Hegel*'inde görülmektedir (Paris 1947). Thomas Hobbes'in *Leviathan*'ından yapılan alıntı 21. bölümdedir. Sur inşa etmek ve yeni Limes hakkında Jean-Christophe Rufin güzel bir kitap yazdı: *L'empire et les nouveaux barbares* (Paris 1991). Bill Buford'un *Among the Thugs* başlıklı röportajının Almancası da bulunmaktadır (Londra 1991). André Breton'un silahşörleri savunması *Second manifeste du surréalisme*'de okunabilir (Paris 1930). Sinaida Hippus'un *Petersburg Güncesi* Almanca olarak *Im Reich des Antichrist* başlığı altında yayınlandı (Münih 1921, yeni basımı Berlin 1993). Kurt Gödel *"Über formal unterscheidbare Sätze für Mathematik und Physik"* başlıklı araştırmasını ilk önce *Monatshefte für Mathematik und Physik*'in (1931) 38. cildinde yayınladı. Şimdilerde yerel matematiklerden dahi sözedilmektedir. (Bkz. J.L. Bell, "From Absolute to Local Mathematics" yayınladığı yer: *Synthese*, cilt 69, 1986.) Robert Nozick'e (Havard), Gabriele Goettle ve Karl Schlögel'e (Berlin) önemli yönlendirmeleri ve düşünceleri için teşekkür borçluyum.

Bu metnin bazı bölümlerini Haziran 1993'te Osnabrück'de, bu şehrin bana vermiş olduğu barış ödülüne teşekkür etmek için okudum. Bir önbasım *Spiegel*'de ve bazı Avrupa gazetelerinde yayınlandı.

H.M.E.

HANS MAGNUS ENZENSBERGER 1929'da Almanya'da Kaufbeuren'da doğdu. Alman dili ve felsefe eğitimi gördü. Yazarlığının yanısıra radyo yapımcılığı, editörlük ve dergicilik yaptı. 1960'larda, 2. Dünya Savaşı sonrası Alman toplumunu hicveden şiirleriyle tanındı. Sonra siyasal eleştiri yazılarına ağırlık verdi. Siyasal denemelerinde, kapitalist toplumsal düzeni hedef alan keskin ve 'ince' bir eleştiri vardır. Önemli eserleri: *Verteidigung der Wölfe* (şiir, 1957); *Landessprache* (şiir, 1960); *Einzelheiten* (deneme, 1962); *Politik und Verbrechen* (deneme, 1962); *Deutschland, Deutschland unter anderem* (deneme, 1967); *Das Verhör von Habana* (oyun, 1970); *Der Untergang des Titanic* (şiir-şarkı, 1978, Türkçesi: *Titaniğin Batışı*, Cem Yayınları, 1983); *Ach Europa* (deneme, 1987; Türkçesi: *Ah Avrupa!*, Metis Yayınları, 1990).

çevirenin notları

PRIMAT: Yarı maymunların ve insanın dahil olduğu bir memeli hayvan grubu.

PELOPONNES SAVAŞI'NIN ÖYKÜSÜ: Tukidides'in ünlü eseri.

ATAVİZM: Atacılık, cedçilik.

PAX ATOMICA: Atom çağı barışı.

EN AĞIR VE UZUN SAVAŞ: Katolliklerle Protestanlar arasında yürütülen Otuz Yıl savaşları (1618-1648).

FNLA: Angola'nın Bağımsızlığı için Ulusal Birlik -İngilizce kısaltma.
ANLF: Aynı örgütün (FNLA) Fransızca kısaltması.
MPLA: Angola'nın Kurtuluşu İçin Halk Hareketi (FNLA'nın 1968'den sonra aldığı isim).

METASTAS: Hastalığın bedenin başka bölgelerine bulaşması, taşınması.

MUTANT: Mutasyon sonucu değişime uğramış canlı.

BENCİLİK (OTIZM): İnsanın hastalık derecesine varan kendine dönüklüğü, dış dünyadan kendisini soyutlaması.

TESTOSTERON: Erkeklik organlarının gelişmesini, yüzde kıllanma ve ses kalınlaşması gibi özelliklerin ortaya çıkmasını sağlayan, erbezlerinden salgılanan hormonal bileşik.

ÜÇÜNCÜ REICH (ÜÇÜNCÜ İMPARATORLUK): Almanya'da Nazi iktidarı dönemine verilen isim.

GESTAPO VE GPU: Almanya'da Nazilerin ve Sovyetler Birliği'nin iç güvenlik örgütleri.

REDUCTIO AD INSANITATEM Hastalığı yeniden depreştirmek.

ANCIEN RÉGIME(ESKİ REJİM): Fransa'da 1789'dan önceki mutlakiyetçi yönetim.

HÖB VE MENGELE: İki nazi savaş suçlusu.

OTONOM: Almanya'da 1970'lerin sonlarından itibaren, işgal ettikleri –spekülatif amaçla boş tutulan– binalarda komün hayatı yaşayan grupların sürüklediği anarşist hareket.

LIMES SURLARI: Romalılar'ın kendilerini barbarlardan korumak için inşa ettikleri surlar.

WEIMAR CUMHURİYETİ: 1919-1933 arasında Almanya'da oluşturulan ilk parlamenter demokratik devlet yönetimi.

VIGILANT GRUPLAR: Semt sakinleri arasından nöbetleşe oluşturulan gözlem grupları.

AMONG THE THUGS: Katiller arasında.

FÜHRER: Önder (Hitler).

FIN DE SIÉCLE: 19. yüzyıl sonlarının bir sanat ve edebiyat akımı.

NOSTALGIE DE LA BOUE: Çamura (iğrençliğe) duyulan özlem.

PUBLIC ENEMY: Halk Düşmanı.
SLAYER: Katledici.
KAHLSCHLAG: Ormandaki tüm ağaçların kesilmesi.
ENDSIEG: Kesin Zafer.
BRUTAL: Vahşi, Canavar.

GUNS 'N' ROSES: Silâhlar ve Güller.
APPETITE FOR DESTRUCTION: Yoketme iştahı.

DÉCLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN: İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi.

TAMİLLER İLE SİNHALİLER: Sri Lanka'da Budist Sinhaliler nüfusun yaklaşık dörtte üçünü; Hindu Tamiller yaklaşık beşte birini oluşturuyor. İki topluluğun milliyetçi hareketleri arasında 1980'lerin başından beri çatışma sürüyor.

HIC RHODUS, HIC SALTA: İşte Rodos, haydi atla da görelim.
FIRST THINGS FIRST: Öneme göre ele almak, önce ilk yapılacağı düşünmek.

OUTSIDER: Topluluğun dışında yer alan kişi; aykırı.